

RAZMATRANJA O JNA

Polemos objavljuje osvrt Zlatka Rendulića¹, umirovljenog general pukovnika bivše JNA na monografiju *Vojna sila bivše Jugoslavije* Marinka Ogoreca. Osnovna zamjerka generala Rendulića jest tvrdnja M.Ogoreca kako je tijekom cijelog svog postojanja JNA bila instrument velikosrpske politike što general Rendulić za razdoblje do smrti Josipa Broza Tita odbija.

Napomene u osvrtu su redakcijske.

Ogorec, Marinko (2001.): *Vojna sila bivše Jugoslavije*. Rijeka: Otokar Keršovani, 198 str.

Prije razmatranja materijala prezentiranog u knjizi *Vojna sila bivše Jugoslavije* htio bi spomenuti da u Srbiji postoji veliki broj članaka, televizijskih intervjua, knjiga itd. s pristupom analizi JNA kakav je odabrao Marinko Ogorec, samo suprotnog predznaka. Naime, kod srpskih autora, Srbi predstavljaju žrtve "kojima je u JNA ukinuto njihovo pismo (ćirilica)", koji su stalno zapostavljani, pa čak i proganjani (Ranković i pristalice). Ti su autori čak uvjerljiviji od Ogoreca u svojim sofizmima, jer se pozivaju na neke primjere i stvari koje su se događale u određeno vrijeme.

S druge strane, Ogorec je potpuno izvan prostora i vremena i bio bi u velikom čudu da npr. mora odgovoriti na pitanje koji su konkretni generali bili u mogućnosti sprovesti velikosrpski utjecaj u JNA, recimo u dugačkom razdoblju od 1945. do 1980. godine, kako navodi Ogorec (str. 78. – 85.). Pošto se ne radi o nekoj hipotetičnoj vojnoj sili, valja navesti slijedeće činjenice koje daju niz odgovora na pitanja što ih u bezličnom obliku postavlja autor. Tako je Savezni sekretar za narodnu odbranu koji se najdulje zadržao na toj funkciji bio Ivan Gošnjak. Zamjenik načelnika, a zatim Načelnik

Glavne političke uprave JNA i državni podsekretar, među onima koji su najduže držali taj položaj, bio je Otmar Kreačić. Dugogodišnji načelnik Personalne uprave JNA bio je Vlado Janjić Capo. Glavni KOS-ovac i specijalni savjetnik Tita koji je razotkrio Aleksandra Rankovića bio je Ivan Mišković (Brk). Od 1948. godine komandant ratnog zrakoplovstva bio je preko 16 godina Zdenko Klepić, a šef tehničke službe Franjo Lolić. Klepića je naslijedio general Viktor Bujanj, a ja sam vršio dužnost šefa tehničke službe. Tako od 1945. godine do 1969. godine komandant Ratnog zrakoplovstva nije bio Srbin.

U ratnoj mornarici se kao komandant najduže zadržao popularni Mate Jerković. Interesantno bi bilo pitati našeg pisca kako se sprovodila velikosrpska politika, nastavljena od osnova iz Kraljevine Jugoslavije, kada su na položajima bili ljudi koji su se protiv velikosrpske politike borili još u Kraljevini Jugoslaviji? Kada su oni odjednom podlegli toj politici u tolikoj mjeri da je i sami sprovode?

Besmisleno je promatrati JNA kao identičnu vojnu tvorevinu u razdoblju od 1945. do 1980. godine, zajedno s vremenom kada je preuzeta od Miloševića i potpuno porobljena, iako nije mijenjala uni-

forme ni ime. Nitko ne spominje činjenicu da je izbacivanjem Stipe Mesića iz Predsjedništva SFRJ, te odlaskom predstavnika još triju republika, Predsjedništvo SFRJ prestalo postojati kao međunarodno priznati vrhovni komandant JNA. A ako ono nije međunarodno priznato, ni JNA više nije mogla postojati kao međunarodno priznata vojna sila. Ipak, u tim uniformama i oznakama napadalo se Vukovar i Dubrovnik. Nije čudno da je tadašnja vojna vrijednost JNA bila ispod svake južnoameričke banana republike, sa enormnim brojem dezertera.

Svaka vojna sila predstavlja sustav ljudi i oružja. U JNA je desetljećima naglašavano kako se ona može upotrijebiti kao takav sustav samo protiv vanjskog neprijatelja. Odakle taj sustav ljudi i oružja može funkcionirati kad se upotrijebi protiv dijela vlastitog naroda koji je to oružje takođe platio?

To bi moralo biti naznačeno u predgovoru svake knjige koja ima namjeru obrađivati historijat JNA. Niti naš pisac, ni Memorandumci i slični u Srbiji, ne žele navesti takvo početno pojašnjenje, pa onda krenuti u razmatranje detalja.

Stoga bi ukazao na neke podatke i tvrdnje što ih navodi Ogorec, a koji su izričito netočni, premda izgledaju validno.

U fusnoti 29 na strani 112 navodi se "Jugoslovenska vojska poprima njihova (ruska) obilježja, čak i u sekundarnim manifestacijama vojne organizacije, kao što su npr. egzercirne (strojeve) radnje, izgled paradnog koraka, oznake na odorama, pa čak i boja ratne tehnike."

Analizirajmo ovo. U JNA smo uveli samo ruske epolette na uniformama. Njihove uniforme su smeđe – žute boje i svi ostali iz budućeg Varšavskog ugovora su

to prihvatili. Mi smo ostali na SMB boji, a zrakoplovci su imali plave uniforme, dok su Rusi i tu imali smeđe uniforme. Njihov egzercir i strojevi korak takođe nisu prihvaćeni. Rusi i Nijemci imaju strojevi korak sa ukočenim koljenom (kao guska kada ide u koloni) Strojevi korak JNA je bio i ostao sa peregibom u koljenu. Način raportiranja je takođe različit.

Primjedba da je zadržana boja ratne tehnike je zbilja glupost. Zašto bi prebojavali sve tenkove i topove? Nismo u pustinji da to radimo. JNA nije prebojavala ni američke tenkove i topove, jer im je boja prilagođena europskom ratištu. Tu je riječ o primjedbi nestručnjaka. JNA jeste u razdoblju prije rezolucije Informbira nabavljala prvenstveno sovjetsku vojnu tehniku. No, tada je SSSR imao najbolju kopnenu vojsku na svijetu. Ipak, Jugoslavija je jedina od svih zemalja iz istočnog bloka zadržala svoja gledišta, te razvijala svoje avione i počela graditi vojnu industriju, usprkos protivljenju ruskih sturčnjaka.

Na strani 113, u fusnoti 32 navodi se: "... Međutim, ta čistka je rezultirala i uklanjanjem velikog dijela školovanog časničkog kadra što je prilično oslabilo vojsku."

U fusnoti 33 navodi se: "Radi se o broju od oko 5000 časnika svih profila zbog čega je npr. samo u ratnoj mornarici ukinuto 590 formacijskih mjesta za časnike, formacija ratnog zrakoplovstva je smanjena za 1372 časnika, u rodu topništva ukinuta su 1082 časnička položaja."

Ovo je tipičan primjer kako se mogu netočno prikazivati podaci za koje se poslije navodi i izvor (Oružane snage SFRJ 1941. – 1981. SN/3, str. 164. – 165.)

Rezolucija Informbira je objavljena 1948. godine, pa se postavlja pitanje koji

je to školovani kadar koji se izjasnio za IB i morao biti uklonjen?

U tom vremenu u JA je bilo školovanih oficira koji su se vratili iz zarobljeništva i bili primljeni u JA koncem 1945. godine i početkom 1946. godine. U ratnom zrakoplovstvu se nitko od njih nije izjasnio za Rezoluciju IB. U kopненоj vojsci jedini od školovanih oficira koji se izjasnio za Rezoluciju IB bio je general Arsa Jovanović, koji je ubijen prilikom pokušaja bijega u Rumunjsku. U ratnoj mornarici stanje je bilo slično onom u ratnom zrakoplovstvu.

U RZ su bili pripadnici dva skvadrona osnovana u ratu u Africi. Nije mi poznato da se itko od njih izjasnio za IB.

Školovani kadar bili su i pripadnici tri zrakoplovne pukovnije koje su se obučavale u SSSR-u za vrijeme rata. Bio sam komesar eskadrile 554. jurišnog puka koji je tamo formiran i školovan na vojnom učilištu. Od ljudstva tri zrakoplovna puka, samo nekoliko ljudi se izjasnilo za IB, a jedan od njih je kasnije prebjegao avionom Pe-2 u Mađarsku.

Zapovjednik puka bio je pukovnik Mirko Šćepanović, podoficir stare jugoslavenske vojske. On nije mogao savladati letenje, pa je odmah po dolasku u Jugoslaviju smijenjen i postavljen na sporedniju funkciju. On se izjasnio za IB, pokušao da pobjegne u Albaniju i prilikom bijega je ubijen na granici.

Pošto je Rezolucija IB objavljena 1948. godine, nije jasno koji su se to drugi školovani oficiri mogli izjasniti za IB? Naše vojne škole su u to vrijeme tek izbacile prve potporučnike, a među njima nije bio značajan broj onih koji bi se izjasnili za IB. Za IB su se izjasnili neki časnici i dočasnici koji su bili nezadovoljni svojim položajem ili su se smatrali ugroženima na svojim položajima, jer nisu bili dovolj-

no školovani za njih, a viši čin su stekli u ratu.

Tipičan primjer za to je general Pero Popivoda koji je bio podoficir u zrakoplovstvu Kraljevine Jugoslavije. U ratu je postao general u kopненоj vojsci, a poslije je dat ratnom zrakoplovstvu gdje postaje načelnik štaba.

U to vrijeme u njegovoj operativnoj upravi su bili pukovnici koji su bili potpukovnici u Kraljevini Jugoslaviji, pobjegli iz zarobljeništva i zapovijedali zrakoplovnim postrojbama na Sremskom frontu, te i sami bili odlični piloti. Naravno da se Pero Popivoda osjećao nesigurnim na svom položaju i vidio u Rezoluciji IB šansu da učvrsti svoj položaj.

Takvih primjera ima mnogo i generalno se može reći da je IB bio izvjesna pomoć JA jer se riješila jednog broja nesposobnih ljudi nedoraslih svojim položajima. Takvo je bilo stanje u JA, naročito u tehničkim vidovima, kao RZ i RM.

U fusnoti 53, autor navodi da se za Rezoluciju IB izjasnilo oko 5 000 časnika svih profila. Točan broj je 2300 časnika, dočasnika i vojnih službenika JA. Osobno znam da se, izuzev Popivode i nekoliko sličnih, niti jedna značajna ličnost iz ratnog zrakoplovstva nije izjasnila za IB. Što se tiče broja od 2300 pripadnika JA, on je po nacionalnom sastavu bio nehomogen. U postotcima, najviše je bilo Crnogoraca i Srba, a najmanje Slovenaca i Hrvata.

U fusnoti 33, na strani 113, autor navodi, da su zbog zbog tih 5000 časnika svih profila samo u ratnoj mornarici ukinuta 1082 časnička položaja, a u RV 1372 časnička položaja navodeći i izvor (Oružane snage SFRJ 1941. – 1981., II/3, 164. – 165.)

To je primjer dezinformacije za koju nije jasno je li namjerna ili je posljedica

autorove nestručnosti. FNRI je po objavljivanju Rezolucije IB, počela sa reorganizacijom oružanih snaga. To se odnosi i na formacije zrakoplovnih divizija, pukova, pa do razine eskadrila. Između 30% i 40% časničkih mjesta u ruskim formacijama zamijenjeno je dočasničkim, naročito u tehničkim vidovima, RM i RZ. Takav pristup je primijenjen na radarsku i raketnu tehniku, te službu VOJIN, koji su kupljeni od Rusa. Raketni pukovi "Dvina", "Volkov" i "Neva" ne mogu imati različiti ukupni broj ljudi jer postoje točno određena mjesta u kabinama s ekranima i kod raketa. Ipak je u JA oko 40% časničkih mjesta zamijenjeno dočasničkim. Naše tehničke dočasničke škole su bile ranga srednjih tehničkih škola i mogle su u potpunosti zadovoljiti te potrebe, kako na ruskoj, tako kasnije i na američkoj tehnici. Nevidljivi avion F-117A oborio je raketni sustav "Neva", koji formacijski ima 40% manje časnika, od istih posada u drugim vojskama. Ipak, Amerikanci su izjavili da nisu nikada naišli na tako sofisticiranog protivnika kao u slučaju rušenja F-117A.

To vrijedi za raketni sustav "Neva" kada je već zastario, a kakva je bila, kada je postojala JNA! Autor koristi smanjenje broja časnika zbog reorganizacije vojske, što je opisano u O.S. SFRJ 1941. – 1981., kao posljedicu izjašnjavanja za IB. Ovo je još jedan primjer vulgarnog izvrtanja činjenica.

Na početku str. 116. navodi se slijedeće: "Ranković je imao znatnu podršku u najvišim upravnim tijelima JNA". Mislim da ovo ne odgovara stvarnosti. Ranković je smijenjen, a mali broj časnika je smatrao da on nije kriv za ono za što ga optužuju. Pad Rankovića nije imao nikakav ozbiljniji utjecaj na JNA. Smatra se da je načelnik Generalštaba Rade Ha-

mović smijenjen kao pristalica Rankovića i to je praktično sve u JNA. No, znatno drukčije je bilo u policiji u Srbiji.

Na strani 120, autor navodi svoje postavke o donošenju strategije ONO i DSZ koje su potpuno pogrešne. Formiranje prave TO je konačno odbačeno nakon čeških događaja 1968. godine. Nakon toga je u području Češke i Mađarske formirana izrazito jaka operativno manevarska tenkovska grupacija, formalno u sastavu VU, ali pod stvarnim nadzorom SSSR. Nije bilo moguće suprotstaviti se takvoj grupaciji bez osnivanja TO. Kada su se prilike u Čehoslovačkoj nakon praškog proljeća stabilizirale, operativno manevarska tenkovska grupacija je ostala na istom prostoru, a mi nikada nismo znali kakve mogu biti namjere Brežnjeva i njegovih nasljednika.

Na strani 120, fusnota 56, autor spominje vojnu vježbu u Sloveniji gdje bi se vodile zadržavajuće borbe uz prihvat snaga iz Hrvatske do granica Mamulinog bastiona, gdje bi bila uporna obrana.

Autor stalno navodi kako je već za vrijeme Branka Mamule prihvaćena ideja da ne prijete mogućnost napada sa istoka². To je netočno. Prije toga su izvršeni veliki manevri u južnoj Srbiji pod pretpostavkom da se velika manevarska grupa snaga SSSR-a iz Bugarske, preko Makedonije, probila s ciljem da uđe u Albaniju i spoji zemlje VU sa Sredozemnim morem³. Ta vježba je izazvala veliku pozornost zapadnih vojnih predstavnika.

Osnova za vježbu bila je činjenica da je između Varne i Odese osnovana ferry boat linija koja je po kapacitetu mogla primiti oko 100 do 1000 puta veći broj vojnika i opreme od najvećeg broja putnika koji je ikada tu u špici sezone putovao. To je za zapadnu Europu bio daleko važniji manevr, koji je označavao

naše poglede odakle prijeti opasnost, a ne Mamulin "bastion", što predstavlja autorov izmišljeni pojam.

Pojam "bastiona" se počeo interno koristiti kada je odlučeno da se postojeća zrakoplovna industrija iz okolice Beograda preseli u Mostar i da se u Bosni podignu novi kapaciteti vojne industrije. Znatno kasnije, general Viktor Bubanj je nastojao da službeno uvede pojam "bastiona" u Bosni, kao posljednje obrane prije prijema savezničke pomoći, ali to nije ušlo u dokumente. Naime, tada bi se oslabio pojam "zadržavajuće obrane" u Vojvodini, Slavoniji, kad je "bastion" ionako neosvojiv.

Admiral Branko Mamula je bio u ratnoj mornarici od 1943. godine do 1979. godine. Stoga on nije imao prilike da odlučuje o "bastionu". Autor njemu pripisuje utjecaj na preseljenje vojne industrije u "bastion", a to je glupost, jer Mamula s tim nije imao veze. Za vrijeme Mamule nije se forsirala izgradnja nove industrije u "bastionu" (iza 1980.). Tada je započet veliki projekt izgradnje novog tenka na bazi licence sovjetskog tenka T-72, a za finalistu je određena tvornica "Đuro Đaković" u Slavonskom Brodu. Stoga, govoriti o Mamulinom utjecaju na izgradnju i obranu "bastiona" poslije 1980. godine je potpuna besmislica.

Na strani 122. Ogorec navodi da: "Proces preobrazbe JNA u imperijalnu oružanu silu Srbije ne bi mogao biti realiziran za tako kratko vrijeme, da mu nije prethodilo dugo razdoblje latentne velikosrbizacije većinskog dijela (u skladu s nacionalnom strukturom) časničkog zbora." To je čista besmislica. Autor je trebao navesti kada počinje dugo razdoblje latentne velikosrbizacije? Je li Tito sudjelovao u tome? Čemu izbjegavati vremensko razgraničenje? Za sve ono što se

dogđalo poslije 1985. godine nije moglo biti nekog dugog vremenskog razdoblja. Možemo uzeti da od 1985. godine stara JNA polako prestaje postojati, jer se polako mijenjaju svi oni principi na kojima je zasnovana kao sustav ljudi i oružja.

U tom smislu potrebno je voditi računa o slijedećem:

Knjiga "Strategija oružane borbe" predstavljala je naša usvojena gledišta o oružanoj borbi i ulozi JNA u njoj. U prvom izdanju iz 1976. godine bilo je jasno naznačeno da je uloga oružanih snaga sprečavanje vanjske agresije, borba isključivo protiv vanjskog neprijatelja. Drugo izdanje, "Strategija oružanog boja" (1983.) ulogu oružanih snaga određuje tako što je JNA namijenjena samo za borbu protiv vanjskog napadača. TO se, prema toj knjizi, može angažirati u pomaganju u održavanju javnog reda i mira, ali samo prema ukazu vrhovnog zapovjedništva, a to je Predsjedništvo SFRJ. Treće izdanje, pod naslovom "Strategija ONO i DSZ" (1987.) jedno poglavlje posvećuje opisu upotrebe oružanih snaga u kriznim situacijama u unutrašnjem životu države. Ipak, tu se nigdje eksplicitno ne stavlja van snage osnovna postavka izdanja iz 1983. godine. Ustvari, ti nejasno definirani stavovi trebali su da obezvrijede ulogu TO kako je postavljena u posljednjoj godini Titovog života.

Ovo se potvrđuje i u memoarima generala Staneta Potočara, koji je bio Načelnik Glavnog štaba dva mandata, posljednjih godina Titovog života i kojega je Tito osobno izabrao. U tom sastavu Glavnog štaba bio sam načelnik uprave u oba mandata, a posljednje godine pomoćnik NGŠ za naučno istraživački rad, i mogu posvjedočiti da se do 1980. go-

dine sigurno nije moglo pomišljati o nekoj srbizaciji JNA.

Što se događa iza 1981. godine, kada Memorandum SANU nije mogao biti uspješno razbijen od rukovodstva SFRJ i kada Milošević Memorandum SANU javno ne napada, a potajno ga koristi kao svoj nacionalistički čekić za razbijanje JNA, a zatim i mirnog sređivanja novih odnosa među narodima bivše Jugoslavije (nakon raspada SSSR-a) posebno je pitanje. No, može se reći da od 1987. godine JNA ne postoji na pravim temeljima. Taj, prema našem autoru, dugi period srbizacije traje od 1987. godine do razbijanja Predsjedništva SFRJ. A to uopće nije dugi period. JNA je uništena prevratničkim pučem, a ne nekom dugom srbizacijom⁴.

U Strategiji ONO i DSZ iz 1987. godine mnogo toga je nejasno, ali se tu pokušava obezvrijediti ona TO koja je zamišljena za posljednjih godina Titovog života i za koju je on dao punu suglasnost. Prema iskazu generala Potočara, za dobre kadrove i organizaciju TO bilo je vrlo važno i da veći broj ljudi služi u svojoj republici, te da borbenu obuku završi na tom zemljištu. Potočar naglašava kako se Tito složio da 25% regruta služi vojni rok u svojoj republici. Ljubičić je poslije smrti Tita taj broj smanjio na 15%. Mamula ga je smanjio na 9%. Kadijević ga je htio smanjiti na 0%, ali je tu već došlo do raspada. Iz brojčanih primjera, kao i datuma vidi se da srbizacija JNA nije počela od generala Gošnjaka ili Cape Janjića. Teoretski, ona se ubacuje oko 1983. ali još uvijek ispod žita, zatim jasnije od 1983. – 1987., a potom dolazi kaos i sramota koja se nije dogodila nigdje na prostoru od Baltika do Vladivostoka i od krajnjeg sjevera do područja bivše Jugoslavije.

Na strani 125, u fusnoti 63. autor navodi da su osnovni principi upravljanja i zapovijedanja jedinstvo itd. – To se može naći u svakoj vojnoj enciklopediji, a potiče od Klausewitz, Moltke, Focha i mnogih drugih. On sve to radi da bi njegov opis ustrojstva OS SFRJ, pa čak i naoružanja izgledao kao ozbiljna studija, a evo primjera na što to sve liči.

Autor sve čini da bi obranio tezu da je ofanzivna komponenta OS SFRJ zapravo stvarana da bi se pod vlašću Srbije u pokornosti držali ostali narodi, a ne radi obrane od ogromne kopnene sile SSSR-a. Ogorec navodi ocjenu i broj oružja koje je imala SFRJ i uspoređuje to sa susjednim zemljama oko SFRJ. On zaključuje da je JNA imala previše ofanzivnog oružja, navodeći da je lovac – bombarder tipično ofanzivno oružje, a borbeni helikopter tipično defanzivno oružje, što je besmislica, kao i tvrditi da je npr. top tipično ofanzivno oružje, a on je i jedno i drugo.

Za SFRJ je bitno naglasiti da je to bila jedina vanblokovska zemlja u ovom dijelu Europe. Ona je mogla biti napadnuta samo od jednog ili drugog bloka sila i jedino se prema takvom sukobu može cijeniti količina i vrsta naoružanja. Stoga treba istaći slijedeće:

- Poslije Rezolucije IB-a, postoji opasnost od invazije VU.
- Trščanska kriza 1953. godine predstavlja kratku opasnost od Zapada, ali ne s radikalnim ciljem. Iza nje, više nije bilo ni teorijskog ni praktičnog motiva za napad sa zapada.
- Madžarski događaji 1956. godine predstavljaju kratko ponovljenu opasnost od napada s istoka, ali je to brzo sanirano.

- Češka kriza 1968. godine predstavlja najozbiljniju opasnost od napada s istoka. Tada je na snagu stupila Teorija ograničenog suvereniteta zemalja VU, a Jugoslavija je smatrana krivcem što se ona ne može sprovesti.
- Velika tenkovska i motomehanizirana sovjetska operativna grupa ostaje stalno smještena iza Blatnog jezera. Ona može za 12 sati stići do granica SFRJ i probiti ih, gdje god to odabere. Ona je predstavljala razlog što je TO ozbiljno prihvaćena, da se možemo boriti u zahvatu fronta, ali i u spremnoj pozadini.
- Postoje dva historijska invanzivna pravca u bivšoj SFRJ. Prvi vodi od Vojvodine, dolinom rijeka Morave i Vardara do Egejskog mora. Drugi pravac je Zagreb – Karlovac – Rijeka. Na prvom pravcu uopće ne bi mogli zaustaviti agresora, ali nam to ništa ne znači, jer se odande ne može u "bastion" između Vrbasa i Drine kao konačne odbrane. Drugi pravac bi nam služio samo za zaprečavanje ulaska u "bastion". Tenkovska operativno – manevarska grupa gubi u potpunosti svoju efikasnost čim pokuša ući u "bastion". Tu tenkovi ništa ne znače. I tu nije riječ o teoriji Branka Mamule kojeg autor potpuno svojevoljno postavlja za nosioca ideje o "bastionu", iako je Mamula ratnu mornaricu napustio tek 1979. godine i nikada nije sudjelovao u izgradnji infrastrukture, vojne industrije, kao i skladišta u "bastionu".

Gore navedeno predstavlja osnovne pretpostavke za razmišljanje o odbrani SFRJ.

Do 1980. godine nitko nije smio ni pomisliti da SSSR predstavlja "prirodnog saveznika" SFRJ⁵. Na Tita je pripreman

atentat na konferenciji Nesvrstanih zemalja u Havani 1979. godine jer je upravo on bio nosioc ideje o ekvidistanci između supersila za nesvrstane zemlje. Upravo je grupa južnoameričkih zemalja tražila da se SSSR proglaši za prirodnog zaštitnika nesvrstanošći. Tito je bio nesavladiva prepreka tome. Stoga autor samovoljno rasteže vrijeme Kadrijevića kada je JNA već uništena i kada se govorilo o SSSR-u kao "prirodnom savezniku" na neko neodređeno razdoblje što je namjerna neistina.

Na strani 129. autor navodi: "Međutim, količina teškog oružja i naoružanja Kopnene vojske JNA ukazuje na njezinu izrazitu ofanzivnost, osobito veliki broj tenkova. Znakovita je i količina velikokalibarskih topničkih oruđa kojima su raspolagale jugoslovenske O.S., a koja u velikoj mjeri premašuje O.S. susjednih zemalja." Tu autor konačno iznosi svoju osnovnu misao: "Ofanzivni arsenal kopnene vojske jugoslavenske vojne sile teško može opravdati svoje postojanje isključivo u cilju zaštite teritorija i suverenosti SFRJ." Dakle, autor smatra da je sve to urađeno ne zbog odbrane, nego za držanje nesrpskih naroda u pokornosti. No, on bi trebao objasniti kako bi se, barem donekle, usporavala sovjetska operativno – manevarska grupa na putu do "bastiona" samo ručnim protutenkovskim sredstvima? Kako se može ratovati bez teškog topništva? Autor zapravo i ne zna za sustav artiljerije koji se sastoji od teškog topništva i teških višecjevnih raketnih bacača koji su postojali u SFRJ i koji uvijek djeluju zajedno, pokrivajući područje od 10, 20 do 50 km. S njima se ne zaustavljaju tenkovi, ali se uništava sve ono što prati tenkove. Kako autor zamišlja da bi se moglo usporiti i zaustaviti operativno – manevarsku

grupu negdje kod Karlovca ili da negdje bez poteškoća pređe Savu i uopće da uđe u područje koje više nije dobro prohodno za tenkove?⁶

Teško topništvo (koje danas više ne postoji kao poseban pojam, već kao dio sustava artiljerije (cijevna artiljerija) je jednako ofanzivni kao i defanzivni borbeni sustav, neizbježan za svaku modernu armiju bez obzira da li se ona sprema za ofanzivni ili defanzivni rat. Ovo bi autor mogao proučiti u bilo kojem ozbiljnijem vojnom udžbeniku. Njegov zaključak da se izbor oruđa i oružja ne može opravdati isključivo u cilju zaštita teritorija i suverenosti SFRJ je čista besmislica i pokušaj da se bez poznavanja vojne problematike progura ideja da je u svemu velikosrpska ideja držanja ostalih naroda u pokornosti.

Fizički postojeći mogući neprijatelj bila je jedna od supersila. Formalno obje, stvarno SSSR sve do dolaska Gorbačova, a nakon toga je ubrzo uslijedio i kraj JNA: Stoga je svako uspoređivanje SFRJ sa Bugarskom, Austrijom ili Rumunjskom obična besmislica.

Na str. 312. Ogorec navodi da "Znatno veći broj borbenih zrakoplova u odnosu na helikoptere u sastavu jugoslavenskog ratnog zrakoplovstvu ukazuje na ofenzivnu namjenu tog vida oružanih snaga." (U fusnoti on navodi da se kao parametar ofanzivnog borbenog aviona smatra lovačko bombarderski avion /Jastreba, Galeb, Orao G-4/. Nasuprot tome, izrazito defanzivna borbeno sredstvo /npr. helikopter za protuoklopnu borbu/ su u JRV slabo zastupljena...)

Ovdje imamo još jedan primjer šarlatanskog zaključivanja o vojnoj problematici. Autor bi kao prvo trebao objasniti kako bi se to jedna sovjetska operativno manevarska grupa zaustavljala ili barem

usporavala helikopterima. Sudeći po autoru, Amerikanci su glupi ljudi jer su projektirali jurišni avion A-10 Warthog sa topom 30mm i zrnima od osiromašenog urana namijenjen upravo uništavanju tenkova još 1976. godine.

Borbeni protuoklopni helikopter javlja se znatno kasnije. Njega uvode prvo Francuzi, a tek potom Amerikanci. Stari ruski generali su smatrali borbeni helikopter glupošću i tek je mlađa generacija sovjetskih časnika to uspjela eliminirati. A takav stav je imao utjecaj i na JNA.

Tvornica "Soko" iz Mostara je zakašnila sa isporukom borbenih helikoptera, ali, da su oni i postojali, ne bi mogli ništa drugo, nego imati pomoćnu ulogu u uništenju oklopne tehnike.

Autora bi mogli pitati zašto je američki general Clark držao borbene helikoptere AH-64 Apache u Albaniji i nije ih smio upotrijebiti u uništavanju srpskih tenkova na Kosovu, već je koristio avione A-10 s topom 30 mm i zrnima od osiromašenog urana. Preko mjesec dana bili su Apachi u Albaniji, a da nisu izvršili niti jedan borbeni let. Naime, borbeni helikopter ključa tenkove sa strane, a lovci – bombarderi jedini mogu nešto uraditi u ozbiljnom udaru po takvoj grupaciji.

Bilo je predviđeno da jugoslavensko lovačko bombardersko zrakoplovstvo djeluje 20 dana do svog potpunog istrošenja pod pretpostavkom 5% totalnih gubitaka dnevno. Tako je i dimenzionirano. Iza našeg 20-dnevnog održanja bilo je predviđeno da primimo pomoć u NATO- a u zrakoplovstvu. Zato je načinijen i cijeli lanac aerodroma duž jadranske obale. Trajanje našeg L-B zrakoplovstva bilo je predviđeno samo 20 dana, ali da pritom nanese značajne gubitke operativno manevarskoj grupi prije nje-

nog pokušaja da uđe u "bastion". Ne postoji dokument koji potvrđuje da bi nam zapadni saveznici pružili pomoć nakon dvadeset dana, ali je to izgleda bilo dogovoreno na najvišem vrhu.

(Strana 143., gledišta autora o vojnoj industriji)

U fusnoti 91. autor navodi: "Uzimajući u obzir činjenicu da su Slovenija i Hrvatska bile tehnološki najrazvijenije republike, logično bi bilo da upravo na tim prostorima bude lociran veći dio vojne industrije, pa se može zaključiti da je ovakav razmještaj postrojenja vojne industrije vođen isključivo političkim motivima, mada se u službenim tumačenjima navode vojno strateški razlozi kao dominantni."

Ovaj navod kao da je prepisan iz srpskih memorandumskih članaka, samo s obratnim predznakom. Riječ je o tvrdnji da su politički motivi razlog zašto je zrakoplovna industrija preseljena iz Srbije.

No, riječ je o nečemu drugom. U Kraljevini Jugoslaviji su se za kopnenu vojsku proizvodile puške "Mauzer", puškomitraljez "Zbrojovka" po licenci, kao i sva moguća streljiva, baruti i eksplozivi. To je bilo koncentrirano u Užicama i dalje od Beograda (Kragujevac, Lučani...)

U Beogradu i Pančevu su bile zrakoplovne tvornice Rogožarski, Ikarus, Zmaj i Utva. Početak zrakoplovne industrije u Srbiji datira iz 1922. godine. Poslije su licencno rađeni zrakoplovi Hawker Fury, Bristol Blenheim, a u Smederevskoj Palanci radio se tada najmoderniji srednji bombarder Dornier Do-17. Postojali su kadrovi školovani u Francuskoj i Njemačkoj. Proizvodio se i domaći lovac IK-3 koji je bio nešto sporiji od Me-109, ali znatno pokretljiviji.

Poslije Rezolucije IB-a Rusi su mogli doći tenkovima za jednu noć u tvornice

Utva – Pančevo i Ikarus, koje su preostale nakon nacionalizacije. Iako su tu bili smješteni vrlo školovani kadrovi, ta industrija je preseljena u Mostar da bude na što većoj operativnoj dubini. Također, prema planskom rasporedu preseljeni su i vodeći stručnjaci svih profila. Od Memoranduma SANU do danas se u Srbiji dan i noć tutnji da je bila riječ o političkom aktu skrojenom protiv Srbije, te se upliće u to i samog Tita, jer se navodno htjelo naškoditi Srbiji. Da nije bilo Rezolucije IB-a, tvornice zrakoplovne industrije "Ikarus – Utva" nikada se ne bi selile iz Beograda.

U Kraljevini Jugoslaviji je počela i proizvodnja malog autobusa "Praga", što je nastavljeno 1945. godine, no urađeno je samo nekoliko alata. To je rađeno u "Fabrici motora Rakovica". Proizvodnja autobusa je preseljena u Maribor, gdje su Nijemci podigli tvornice, a bilo je i kadrova koji su za to vrijeme radili odlične autobuse srednje veličine. (Srbi smatraju i danas kako je to bila politička odluka. No, na tom mjestu u Rakovici je bila predviđena proizvodnja mlaznih motora po licenci, što je obustavljeno zbog pomanjkanja novaca.)

Naš je autor na još manjoj stručnoj razini kada govori zašto poslije Rezolucije IB teška vojna industrija nije locirana u Hrvatskoj ili Sloveniji, ne uviđajući kako nije postojala operativna dubina u slučaju napada VU.

U Hrvatskoj je, npr. u Ličkom Osiku rađena teška vojna industrija za topovske granate. Ipak, tu nije pomagala tehnička razvijenost hrvatskih kadrova. Nitko nije htio ići u Lički Osik, pa su se kadrovi planskim rasporedom skupljali iz cijele Jugoslavije i morali jedan dio svog radnog vijeka tamo ostaviti, dok se nisu stvorili domaći kadrovi.

Na str. 143, fusnota 93 navodi se: "Za vrijeme pritiska informbiroovske politike zemalja socijalističkog bloka, veliki dio oružja uvezen je iz zapadnih zemalja (posebno SAD), a normalizacijom odnosa sa SSSR-om, opet se naviše uvozilo od njega kao "prirodnog" saveznika."

Treba reći kako su za vrijeme IB-a, kao poklon primljeni vrlo veliki kontigenti američkog naoružanja. JRZ je tada imalo lovac bombarder F-84 G Thunderjet i lovac F-86 Sabre. Nitko u Europi nije imao bolje lovce i lovce-bombardere. To su bili najmoderniji avioni u Korejskom ratu, a mi ih primamo odmah iza tog rata.

Normalizacija odnosa je posljedica politike Hruščova, ali više nikada nije prihvaćena ideja da je SSSR naš "prirodni" saveznik.

Početakom 60-tih mi od SSSR-a kupujemo jedan puk Mig-21 koji je tada bio među najboljim lovcima na svijetu. U Indijsko – pakistanskom ratu obarao je američki F-104. Ni poznati američki lovac F-4 Phantom II po američkom priznanju nije mogao istjerati odnos obaranja 1:1 s Mig 21. Mi smo Mig-21 povoljno kupili, robom široke potrošnje (cipelama, vinjakom, namještajem, itd.). No, nikada za vrijeme Tita nije se smjela koristiti maksima o SSSR-u kao "prirodnom" savezniku. To se kosilo s osnovnom postavkom koju je Tito zastupao u pokretu nesvrstanosti – o "ekvidistanci između dvije supersile" kao osnovi egzistencije pokreta nesvrstanosti.

Na str. 146. piše: "Ratno zrakoplovstvo i protuzračna obrana kao vid oružanih snaga patili su od sličnih problema. Nespremnost jugoslovenske zrakoplovne industrije za realizaciju složenijih i zahtjevnijih projekata, a s druge strane forsiranje oslonca na vlastite snage po svaku cijenu, rezultiralo je proizvodnjom

dosta dobrog školskog zrakoplova "Galeb" iz kojeg je manjim preinakama i doradama stvoren lovačko bombarderski zrakoplov skromnih mogućnosti "Jastreb", te posve promašenim projektom lovačko – bombarderskog zrakoplova "Orao". Zbog nemogućnosti jugoslovenske industrije da zrakoplovstvu osigura kvalitetan borbeni zrakoplov, njihov oslonac je ostao zastarjeli lovac sovjetskog podrijetla Mig 21."

Pogledajmo prvo činjenice. Lovac bombarder "Jastreb" je lansiran kada je prestala obilna američka pomoć i kada je trebalo zamijeniti F-84 G Thunderjet. Tada smo se suočili s dva problema:

a) Nisu postojala dovoljna novčana sredstva za kupovinu nekog skupog lovca bombardera na Zapadu. Na Istoku nismo htjeli ići u dalje nabavke, osim lovca Mig-21 koji je u to vrijeme bio prvorazredni lovac.

b) F-84 G nije smio čak ni rulati po travi, a kamoli koristiti se s travnatih aerodroma. Mi smo veliko američko zrakoplovstvo bazirali na malom broju aerodroma sa betonskim stazama i mogli smo biti imobilizirani uništenjem pista. To je bio jedan od razloga da se usvoji "Jastreb" manje nosivosti, koji se u nuždi mogao koristiti sa travnatih uzletišta.

Avion "Orao" je projektiran za napade na ciljeve na zemlji. Nije lovac – bombarder, nego jurišnik (Attack plane) Ima sve osobine takvih aviona, a u projektiranju je korištena osnovna ideja, pa i neki elementi aviona Jaguar.

Osnova za takav avion je snažno topovsko naoružanje. "Orao" ima 2 topa GŠ-23 od 23 mm. To su topovi s dvije cijevi i on ispaljuje teoretski 1700 metaka po cijevi u minuti. To je $4 \times 1700 = 6800$ metaka u minuti mješovite municije 23

mm. S tim zrnima "Orao" ne može sigurno uništiti tenkove, ali može svu drugu oklopnu tehniku (oklopni transporteri, samohodni topovi...)

"Orao" nosi veliki broj navođenih i nevođenih raketa za uništavanje tenkova, bombe od 250 kg (4 do 5 komada), a kao najvažnije nosi vođenu raketu "Maverick" s kojom može napadati važne ciljeve s 15 do 20 km udaljenosti, izvan dometa uže PZO obrane. To znači da je sposoban za napad sa daljine (Stand-Off Attack), što je važna stvar za jurišnike. S brzinom od oko 1000 km na sat, "Orao" je brži od američkog jurišnika A-10 Warthog, koji, pak, nosi snažan top 30 mm s zrnima od osiromašenog urana, te ima oklopljeno pilotsko sjedište.

Orao je ispaao skuplji od naših očekivanj, imao je dulje vrijeme pripreme i održavanja, ali je u praksi pokazao da izvršava svoje namjene. Tako je "Orao" djelovao na Kosovu cijelo vrijeme ratnih djelovanja na super maloj visini i uopće nije napadnut od britanskih i američkih lovaca koji se nisu smjeli spustiti na visinu ispod 5000 metara zbog jake PZO (na malim visinama). Jedan američki A-10 je dobio pogodak u motor i sletio je u Skoplje.

Autor je zaboravio spomenuti G-4 "Supergaleb" koji je izazvao interes na izložbama u Parizu i Londonu. Kupljen je od države Uman – Miamar (bivša Burma), a ispitali su ga i Amerikanci koji su molili da daju management i njihov motor, pa su bile razmatrane mogućnosti plasmav aviona. A onda je došao raspad SFRJ:

Na strani 134. autor govori o ratnoj mornarici, pa je interesantno vidjeti njegovu stručnost. "Jugoslavenska ratna mornarica nije imala nijedan veći brod (za razliku od npr Italije koja je posjedovala čak 39 velikih plovnih jedinica, od

čega 1 nosač helikoptera, 3 krstarice i 7 razarača, ili Grčke čiju je glavnu flotnu snagu činilo 12 razarača."

Autor ovdje gubi iz vida činjenicu da su Italija i Grčka članice NATO-a i da su u Sredozemnom moru. Širina Jadranskog mora je takva da avion F-4 "Phantom II" ili sličan naoružan protubrodskim raketama od talijanske do naše obale preleti za 8 minuta. U takvim okolnostima svaki veći brod prestavlja glinenog goluba. Zato nije bio obnavljan ni razarač "Split". Od uvođenja raketa kategorije francuske "Exocet", američki admirali su ustanovili da na uskim morima treba biti nevidljiv. To postižu podmornice. JRM je u svom sastavu imala raketne topovnjače i male podmornice. Autor iznosi "mudru" misao da je podmornica ratni brod izrazito ofanzivne namjene. Koji je to ratni brod danas izrazito defanzivne namjene? Da li su torpedni čamci ili raketne topovnjače koje smo imali brodovi defanzivne namjene? Jesu, ako se koriste u obrani naše obale. Kao i podmornica malih deplasmavna koja vrši istu ulogu samo što je skrivenija.

Prema autoru, teško topništvo je izrazito ofanzivno oružje, kao i lovci bombarderi za uništavanje tenkova. Takvi stavovi predstavljaju običnu glupost. To što je JNA imala doktrinu obrambenog rata ne znači da bi se protiv tenkova borili PT minama i ručnim raketnim bacačima.

Dugo nisam mogao razumjeti o čemu se radi, čemu služi svo to natezanje i sofizmi autora koji očito ne poznaje vojnu problematiku. No, cilj autora je bio poduprijeti svoju osnovnu ideju, koja predstavlja i svrhu knjige, da je JNA posjedovala prekomjerno zastarjelo ofanzivno oružje kako bi srbizirana vojna sila držala sve ostale narode u pokornosti.

Zaključak

Kako su autorovi stavovi o političkom radu u JNA temeljeni na stavu da je on bio navodno usmjeren podvrgavanju aktivnog sastava JNA srpskom utjecaju, na to se ne bi posebno osvrtao.

Zato sam obradio nekoliko izvadaka iz njegovih opisa naše vojne doktrine, posebno gledišta autora o naoružanju. On želi izvući zaključak da je JNA bila naoružana zastarjelim "ofanzivnim" naoružanjem, ne s razlogom obrane zemlje (ili nekog osvajanja), nego s osnovnim ciljem da prosrpska JNA ostvari i održi dominaciju nad nesrpskim narodima. Autor to posrbljavanje JNA smješta u dugo vremensko razdoblje u kome se to polagano provodilo, tako što iskače iz vremenskih okvira u kojima je JNA postojala s određenim ljudima. Tako izlazi iz okvira fizičke stvarnosti, a o naoružanju govori s nepoznavanjem činjenica, kao i osnovnih principa. Radi li to namjerno ili zbilja ne poznaje stvari, to ovdje nije bitno. Naime, autor je sve usmjeravao na osnovnu ideju, izraženu još u predgovoru – kako je cilj naoružavanja JNA bio ne obrana zemlje, nego držanje u pokornosti nesrpskih naroda. Riječ je prvenstveno o zamagljivanju stvari s velikim brojem grafičkih prikaza koji daju crtu naučnog pristupa problemu, premda prikazi nemaju suštinske veze s problemima o kojima autor govori. Pokušati ću to jednostavno obrazložiti.

Prvo, svaka rasprava o vojnoj sili neke zemlje mora biti postavljena u geopolitičke okvire, kako prostorne, tako i vremenske u kojima je vojna sila postojala.

Činjenica je da je Jugoslavija poslije II svjetskog rata bila pravi saveznik sa SSSR-om samo do 1948. godine, kada su se tek počele formirati dvije supersile. Bivša

Jugoslavija i njene OS su od 1948. godine pa do najmanje 1980. godine i gradile nezavisan položaj između dve supersile i to je stanje već 1957./58. godine potpuno učvršćeno – barem do kraja Totova života. Obrambena vojna doktrina JNA uvijek je naglašavala mogućnost napada od jedne ili druge supersile, no, svi su znali stvarnu opasnost. Po okončanju Tršćanske krize 1953. godine nikada više nije postojala realna opasnost od napada sa Zapada. Zbog kojeg bi to cilja Zapad trebao zaratiti i izgubiti hiljade vojnika da bi pokorio dio naše zemlje, kada su i oni sami strepili od napada daleko nadmoćnije armade sovjetskih kopnenih snaga, koji su mogli spriječiti samo nuklearnim oružjem.

Druga vjerovatnost, bio napad iz SSSR-a, ako tamo vlast preuzme neka radikalnija struja, u pojedinim trenucima bila je vrlo vjerovatna, a postojao je i snažan motiv za to. Jugoslavija je, svojim nezavisnim postojanjem kao socijalistička zemlja bila loš uzor za Mađare, Čehe, Rumunje itd. Prema mišljenju radikalnih tvrdolinijaša, Jugoslavija je bila uzrok nestabilnosti u zemljama Istočnog bloka. Prema tome, jedini stvarno mogući napad s radikalnim ciljem mogao je doći iz SSSR-a, dok bi ostale istočne zemlje predstavljale dekor.

Nije mi namjera razlagati sovjetsku doktrinu dubokih operacija i bojeva. Njoj se nitko ne bi mogao oduprijeti na terenu kao što je Mađarska i Vojvodina. Oni bi se mogli uz male poteškoće prošetati od Subotice dolinom Morave do Soluna. Pravac Zagreb – Karlovac – Oguštin – Rijeka mnogo teži, ali je prolaz moguć uz poteškoće iznad Ogulina.

Jedino što nam je preostajalo bio je "bastion" od ušća Vrbasa do mora i ušća Drine do mora. Na tom prostoru glaso-

vita sovjetska tenkovska i motomehanizovana snaga gubi svu svoju vrijednost – praktično opada na nulu. Već od Rezolucije IB-a, na područje BiH je preseljena vrlo razvijena zrakoplovna industrija iz okolice Beograda, uz stalne proteste iz Srbije. Još i danas to tamo smatraju za Titovu podvalu. Ni Hrvatska, niti Slovenija nemaju potrebnu operativnu dubinu za formiranje "bastiona". Naime, nitko ne bi mogao tvornicu zrakoplova staviti npr. na vrh Kapele. Navedenim činjenicama su bile podvrgnute sve ideje o premještanju zrakoplovne industrije i podizanju nove teške vojne industrije. Laka vojna industrija, npr. proizvodnja streljačke municije u Užicama mogla je u ratu premjestiti svoje strojeve za tri dana, pa je zato bolje bilo da danonoćno radi nego da se premješta. Premda su u "bastionu" bile podignute i nove tvornice municije.

To je predstavljalo osnovu za naša razmišljanja o naoružanju i radu na njegovom razvoju. Radilo se o stvarnom mogućem neprijatelju, radikalnim snagama koje preuzimaju vlast u SSSR-u. Stoga svi dijagrami o naoružavanju Jugoslaviji susjednih zemalja, Italije, Rumunjske, Austrije itd. imaju smisla kao da je usporedba rađena sa Burmom, Mongolijom ili Argentinom. Svi jugoslavenski susjedi bili su unutar ili NATO-a ili Varšavskog ugovora, a i prije toga na strani Zapada ili SSSR-a i bili su potpuno nesamostalni u političkom odlučivanju. Tako je naše naoružanje, prema našim mogućnostima, bilo određeno za obranu od agresije koju bi vodio SSSR, a ne neka susjedna zemlja.

Kada danas govorimo o naoružanju, onda mislimo na borbene sustave. Artiljerija je borbeni sustav koji sadrži (a) cijevnu artiljeriju – topništvo, (b) više-

cijevne raketne bacače dometa 50 do 60 km I (c) rakete Z-Z dometa 80 do 120 km. Glupost je govoriti kako je sustav artiljerije ofanzivan ili defanzivan jer je i jedno i drugo. JNA je imala razvijenu tešku artiljeriju + višecijevne raketne bacače + jedan broj raketa Z-Z "Luna" dometa do 80 km.

Zrakoplovstvo ima lovačke avione, a lovce bombardere danas su zamijenili avioni za napade na ciljeve na zemlji. I Mig 21 može ostvarivati ulogu lovaca – bombardera, a „Orao“ može biti lovac protiv helikoptera i krstarećih raketa (Tu zadaću je uspješno ostvarivao u ratu NATO – SR Jugoslavija).

Manje podmornice i raketne topovnjače takođe čine jedan sustav i upitno je što je tu ofanzivno ili defanzivno. U slučaju obrane jadranske obale, podmornice bi služile obrani od napada većih brodova, kao i raketne topovnjače. Oba tipa plovni objekata mogu se sakriti u skloništa u stijenama jadranske obale i postati „nevidljivi“, za razliku od većih brodova koji bi postali glineni golubovi u uvjetima uskog mora.

Činjenica je da je JNA imala veliki broj tenkova i o tome se vodila diskusija u Generalštabu. Ipak, već od 1980. godine smo razvili sva postojeća PT sredstva: ručnu PT kumulativnu bombu s padobrančićem, raketni bacač „Osa“ i „Zolja“, poluautomatsku raketu „Maljutka“ II, uz sofisticirane PT mine, što autor nije ni spomenuo.

Već 1970. – 72. godine je utvrđeno da je vojno strojarstvo JNA dobro, ali da moderno naoružanje mora imati elektroniku. Stoga JNA u suradnji sa Šveđanima razvija lasersko – računarsku grupu za top novog tenka koji je rađen po licenci sovjetskog tenka T-72. Opremljen je našim motorom, lasersko-računalnom

grupom i optoelektronikom, te je dobijen novi tenk T-84, bolji od sovjetskog. Prodan je Kuwaitu i dobro se pokazao u Zaljevskom ratu. Finalizator tog tenka bila je strojarska industrija u Slavenskom Brodu, uz kooperante po cijeloj Jugoslaviji.

Instituti Vinča, Ruđer Bošković i Jožef Štefan radili su punim kapacitetima na laserskoj tehnici. JNA je financirala novi pogon Iskra – Optoelektroniku. U razdoblju oko 1980. do 1985. godine, zagrebačka elektronska industrija bila je na višoj razini u odnosu na južnokorejsku ili tajvansku, kao i institut „Ruđer Bošković“. Gdje su oni danas u odnosu na Taiwan?

O autorovom poznavanju stvari govori i njegova tvrdnja da je Branko Mamula osnivač ideje „bastiona“. Mamula je postao načelnik G.Š. iza Potočara 1980. godine, a tek iza toga Savezni sekretar za narodnu odbranu. Svi glavni projekti, osim aviona u tvornici „Soko“, rade se već prije njegovog vremena, većinom izvan „bastiona“ u tvornicama civilne, a ne vojne industrije. Autor ne zna da je JNA PT raketu „Maljutka“ II i PZ raketu „Strela“ 2M radili po sovjetskoj licenci, ali sa našom elektronikom. Autor tvrdi da smo nabavljali zastarjeli lovački avion Mig – 21. To je u svoje vrijeme bio odličan avion kupljen za te novce, a bio je kupljen robom široke potrošnje. Autor zaboravlja da Hrvatska danas ima taj avion kao jedinog lovca, kada je već stariji od pilota koji na njemu lete. U vrijeme prave JNA (do 1983.) Mig –21 zasigurno nije bio zastario avion.

Mogu nastaviti s nabranjem, no mislim da je očividno da autoru mnogo toga nije poznato i zato zamagljuje stvari za neuke ljude. Njegov je cilj bio da interval JA i JNA od 1945. godine do 1980. godine (Tita) izjednači sa intervalom

Kadijevića. Stoga i podvaljuje tumačenje SSSR-a kao „prirodnog saveznika“ i u vremenu Tita, što je tipična neistina.

Vojna sila bivše Jugoslavije je knjižica namijenjena nekim ljudima ili onima koji zaslijepljeni mržnjom gutaju svaku netočnost, ako su samo prikrivene kakvom fusnotom ili besmislenim dijagramima. Spinoza je izrekao mudru misao: *Ignorantio non est argumentum*. Milan Ogorc misli da je izumio novu star time što kod njega *Ignorantio argumentum est*. Ipak, to vrijedi samo za neuke ljude.

Bilješke

- 1 Zlatko Rendulić (1920.) general pukovnik zrakoplovnotehničke službe JNA. Završio je Zrakoplovno vojno učilište u SSSR-u, tehnički fakultet u SAD i doktorirao na Strojarskom fakultetu u Beogradu. U JNA je bio načelnik Zrakoplovno- tehničkog instituta, načelnik uprave u RZ i PZO, te u Generalštabu JNA. Autor je većeg broja znanstvenih radova i knjiga. *Aerodinamika* (Beograd, 1960.), *Mehanika leta* (Beograd, 1962.), *Vazduhoplovne doktrine* (Beograd, 1974.), *Naučnotehnički progres i naoružanje* (Beograd, 1981.), *Svemirska oružja i rat zvezda* (Beograd, 1988.), *Ratovodstvo i naučno-tehnički progres* (Beograd, 1992.)
- 2 (Nap.ur.) Nakon sovjetske vojne intervencije u Čehoslovačkoj, JNA je orijentirana na obranu granica prema istočnom bloku, s težištem prema Mađarskoj. Glavnina oklopno – mehaniziranih snaga je bila koncentrirana na području sjeverozapadne Hrvatske, Slavonije i Vojvodine. To je trajalo do 1988. godine kada je znatno smanjen broj ročnih vojnika u tim postrojbama što je bio znak da se iz Mađarske više ne očekuje ugroza Jugoslavije. Razlog za to je perestrojka u SSSR-u. Iste godine je umirovljen i admiral Branko Mamula.
- 3 (Nap.ur.) Radi se o komandno – štabnoj vježbi „Sloga-83“ koja je u prvom redu predstavljala osnov za osporavanje uloge Teritorijalne obrane, što je proces dovršen 1987./88. godine usvajanjem novog ustroja

=S SFRJ i porastom mirnodopskog utjecaja JNA na TO, a u slučaju rata i potpunog potčinjavanja. Vidi: Mamula, Branko (2000.): *Slučaj Jugoslavija*. Podgorica, str. 59-72.

4 (Nap.ur.) Vidjeti fusnotu 3.

5 (Nap.ur.) Vidjeti fusnotu 2.

6 (Nap.ur.) Strategija oružane borbe SFRJ zbog potencijalne izvedbe agresije s oklopništvom kao nositeljem prodora, držala je protuoklopnu borbu najvažnijim sadržajem oružane borbe. Na malom rastojanju protuoklopna borba bi bila vođena osobnim protuoklopnim sredstvima uz masovnu uporabu sredstava za

zaprečavanje. Na srednjim rastojanjima protuoklopnu borbu bi vodile prvenstveno protuoklopne i oklopne postrojbe JNA i TO, dok bi to na velikim rastojanjima bila zadaća zrakoplova, helikoptera i topništva za potporu. Detaljnije u: *Strategija oružane borbe*, Beograd 1983., 196. – 201.

Zlatko Rendulić

ČEČENSKI VUKOVI I RUSKI MEDVJED

Anatol Lieven (1998.): *Chechnya - Tombstone of Russian Power*. New Haven and London: Yale University Press, 436 str.

Molitve robova se ne čuju na nebu.

(al- Yaragi, vođa nakšibendijskih derviša u Čečeniji i Dagestanu, oko 1820.)

Maleni "nepovijesni" narod sa Kavkaza, mali prljavi rat imperija u raspadanju i nevjerovatni obrati u borbi nekada druge najmoćnije vojske na svijetu i gerilaca koji nisu prošli ni osnovnu taktičku obuku. Sve pomiješano na prostoru od kojih 100 x 150 km, uz puno civilnih žrtava i neuplitanje međunarodne zajednice u "unutrašnje probleme Rusije". A sve zbog jedne jedine želje – želje za slobodom.

Anatol Lieven je urednik *Strategic Commentsa* i ekspert za postsovjetske događaje u *International Institute for Strategic Studies*, London. Njegova knji-

ga, *Chechnya - Tombstone of Russian Power* je djelo koje, kako navodi autor, koristi rat u Čečeniji koji je trajao od prosinca 1994. do kolovoza 1996. godine kao prizmu kroz koju sagledava kolaps ruske države i vojske, te slabost ruskog nacionalizma u devedesetima. Knjiga je posvećena čečenskom narodu i njihovoj višestoljetnoj borbi za slobodu, a sastoji se od tri dijela.

U prvom dijelu, *The War*, autor govori o tijeku rata u Čečeniji, svojim iskustvima tijekom posjeta ratom zahvaćenom Groznom, razvitku događaja u Rusiji i Čečeniji od 1991. do 1994. godine koji su prethodili ratu. Riječ je o tijeku rata, načinu na koji je ruska vojska planirala operaciju, te njenom odvijanju koje je naizgled jednostavnu operaciju pretvo-

rilo u debakl. Lieven navodi kako ruska slabost i vojni poraz u Čečeniji, te rastuća nesposobnost Rusije da projecira svoj utjecaj izvan državnih granica govori ne samo o slabosti države, korupciji i ekonomskom propadanju. Tu je riječ primarno o moralnoj krizi u ruskom društvu, stupnju cinizma, apatije, atomizacije i pohlepe koja svaki pokušaj pokretanja društva zarad ostvarenja kolektivnih ciljeva čini ekstremno teškim.

Razmatrajući rusko čečenski rat koji je trajao od prosinca 1994. do kolovoza 1996. godine autor navodi da se može promatrati kao jedan od ključnih momenata u novijoj ruskoj povijesti ne zbog svog posebnog značaja ili posljedica, koliko što je poslužio da ukaže na kraj Rusije kao velike imperijalne i vojne sile. Iz toga proizlazi i središnja teza knjige da analizirajući današnju Rusiju, ne treba tražiti usporedbe s carskom Rusijom ili SSSR-om, već s obrascima nastanka liberalnih država u jugoistočnoj Europi i latinskoj Americi.

U drugom dijelu, *The Russian Defeat*, autor se upustio u raspravu o izvorima nacionalizma, uspoređujući rusko kolonijalno iskustvo na Kavkazu sa iskustvima drugih europskih kolonijalnih sila. Lieven se bavi stanjem u Rusiji u devedesetima, te tranzicijskim problemima koje je ona proživljavala. Pitanja privatizacije zajedničkog zemljišta i države, ruskom pasivnom revolucijom, Rusijom kao slabom državom i društvom, te ruskim poduzetnicima (tajkunima) - "kompradorima" kako ih Lieven naziva. On potom razmatra socijalne i kulturalne promjene koje su se dogodile u ruskom društvu od Drugog svjetskog rata naovamo. Tu je uključio demografske promjene, stvarnost današnje ruske populacije koja stari i istrošena je promjenama, te promjenu

odnosa prema vojnom pozivu i demilitarizaciju, te ulogu urbanog i ekonomskog razvitka na društvo i oružane snage.

Lieven zatim razmatra neuspjeh onoga što naziva "srpska opcija" u Rusiji. "Srpskom opcijom" autor naziva kombinaciju triju čimbenika: "kretanje glavnih dijelova vladajuće komunističke elite prema radikalnim nacionalističkim pozicijama u namjeri očuvanja svoje moći koja rezultira pokušajima državnih čimbenika da rasplamsaju nacionalni strah i teror, naročito među pripadnicima dotične nacionalnosti koji žive izvan državnih granica. Drugi čimbenik je mobilizacija lokalnih etničkih grupa, naročito pripadnika dijaspore, djelomično kao rezultat manipulacije, a dijelom na osnovama stvarnog povijesnog straha, mržnji i lokalnih ratničkih tradicija. Treći čimbenik je eksploatacija postojećih sukoba od strane kriminalnih bandi i "gospodara rata" koji se predstavljaju manje ili više iskreno kao nacionalističke milicije." (s.219.) No, taj scenarij nije uspio u Rusiji

Autor poglavlje završava analizom vojnih uzroka ruskog poraza u Čečeniji, gdje govori o stanju ruske vojske u devedesetima, njenoj stvarnosti i problemima s kojima se suočila. Od nedostatka obuke i opreme, preko manjka financija, ljudstva, te jedinstva unutar samih oružanih snaga. On navodi da su nove društvene vrijednosti kapitalizma i materijalizma, kao i opća atmosfera korumpiranosti u Rusiji ujecali i na ruske oružane snage. Korumpiranost je zahvatila i vojsku, a novo društveno ozračje je oslabilo i vojničku spremnost da riskira svoj život i zdravlje za državu. Poraz u ratu u Afganistanu i raspad SSSR-a koji je potom uslijedio tražili su temeljite reforme koje se zbog turbulentnosti događaja nisu dogodile. Nova ruska vojska još sadrži ve-

like dijelove nekadašnjih OS SSSR-a, a naslijedila je njihove poroke i slabosti, ne uspjevajući stvoriti novi duh do početka čečenskog rata. Jedna od slabosti je bila i nedostatak obuke, pogotovo u urbanom ratovanju. Iako se Crvena armija spremala se za veliki rat protiv NATO-a, koji je trebao biti ostvaren kroz prostor zapadne Njemačke, jednom od najnaseljenijih područja na svijetu, sovjetske postrojbe uglavnom nisu imale nikakve pripreme za urbano ratovanje, a kamoli za protupobunjenička djelovanja, što se pokazalo u Afganistanu, a kasnije i u Čečeniji. Ruska katastrofa u Čečeniji tim je veća što, dok su ruske invazione snage brojale oko 50 000 vojnika, uz logističku potporu i teško naoružanje, Čečeni nisu nikada okupili više od 3 000 boraca na jednom mjestu, naoružanih uglavnom pješačkim oružjem.

Treći dio, *Chechen Victory* istražuje korijene čečenskog društva, njihovu tradiciju i njihovo povijesno iskustvo sa ruskim i sovjetskim ugnjetavanjem. Čečeni na prostoru današnje Čečenije žive već nekoliko tisuća godina, vezani uz planine i šume. Njihova izoliranost je utjecala da ostanu do današnjih dana egalitarno društvo bazirano na klanovima, bez vladara, feudalnih gospodara, vojničke ili trgovačke kaste, kao i bez svećenstva. Povijest rusko čečenskih sukoba proteže se do vremena početka ruskog prodiranja na Kavkaz. Prvi kontakti između Čečena i kozaka su zabilježeni u šesnaestom stoljeću, kada su kozaci prešli rijeku Terek i naselili se uz nju. Kozaci su u Dagestanu 1604. godine doživjeli težak poraz, zbog čega su se povukli preko Tereka. Sredinom osamnaestog stoljeća dolazi do jačanja ruske vojne prisutnosti na Kavkazu. Taj pritisak, s namjerom da Rusija ovlada područjem sjevernog Kavkaza,

dovodi do prve čečenske "pobune" 1785. – 1791. godine, pod vodstvom šeiha Mansura Ushurme. Ruski povjesničari koriste termin "pobuna" iako Čečeni nisu nikad priznali bilo kakav oblik ruskog suvereniteta. Niz ustanaka se nastavio ustankom gazi Mulaha, 1829. – 1834. godine, da bi, nakon njegove pogibije, predvodnik otpora postao imam Šamil, koji je pružao otpor Rusima do 1859. godine kada je bio prisiljen na predaju. Reputacija koju je stekao djelovala je i na Ruse, koji su se odnosili prema njemu sa poštovanjem, čak mu dozvolivši da ode na hadž u Meku, da bi potom umro u Medini 1871. godine. Da bi savladali Čečene, Rusi su nagomilali ogromnu vojsku u području sjevernog Kavkaza i počeli voditi rat protiv same prirode, krčeci šume i preusmjeravajući vodotokove. Ogromne šume Čečenije i Dagestana koje su pružale siguran zaklon gerilcima su u potpunosti iskrčene, čime je to područje pretvoreno u stepu. Za razliku od Amerikanaca u Vijetnamu koji su koristili kemijske agense da bi uništili šume, Rusi su sve to uradili ručno, ljudskim radom. Rusko – čečenska mržnja je narasla do strahovitih razmjera. Tako je ruski general Aleksej Jermolov, zapovjednik Kavkaza, izjavio da je "samo mrtav Čečen dobar Čečen", nekih pedeset godina prije nego što je to američki general Philip Sheridan rekao isto za američke indijance. Borba protiv Rusa je postala dio čečenske tradicije, pa se pojavilo i nepisano pravilo da se Čečen ne može oženiti dok ne ubije barem jednog ruskog vojnika. Iako se vodio na udaljenim područjima, kavkaski ratovi su se usjekli i u rusku kolektivnu svijest, kroz pisanje autora poput Ljermontova (Junak našeg doba) i Tolstoj (Hadži Murat) o hrabrim, plemenitim i zastrašujućim planinskim narodima.

Shamilov značaj za Čečene je ne samo što je vodio uspješan gerilski pokret i smatra se jednim od najuspješnijih gerilskih vođa u povijesti, već što je postavio temelje moderne čečenske nacije i prvi uveo državne institucije u Čečeniju. Šamil je svoju vladavinu zasnivao na šerijatu pokušavajući stvoriti funkcionalnu islamsku administraciju kroz sustav lokalnih guvernera.

Nakon ruskog pokoravanja Kavkaza, niz ustanaka i odmazdi vlasti terorom nastavio se i u vremenu SSSR-a. Povijest Čečena se može okarakterizirati i kao povijest etničkog čišćenja i terora, koja je kulminirala njihovom deportacijom u Kazahstan kada je čitav narod na Staljinovu zapovijed, 1944. godine preseljen iz Čečenije. Pod optužbom za kolaboraciju s Nijemcima, kojima se priključilo oko stotinjak čečenskih boraca kada su se približili Groznom, na dan 22.02.1944. godine je 478 479 Čečena i Inguša natovareno na vlakove i deportirano u Kazahstan. Na cilj je službeno stiglo 400 478 ljudi, što daje dovoljno mjesta za pretpostavku da je oko 78 000 ljudi stradalo tijekom puta – od gladi, smrzavanja ili su bili ubijeni. Uz ove brojke, valja pridodati i brojne stanovnike koji nisu bili u stanju spremati se za deportaciju u roku od sat vremena, koliko su pripadnici NKVD-a dali vremena stanovništvu da se pripremi za polazak, te su bili poubijani. To uključuje stare, bolesnike koji su ubijani u bolnicama, te stanovnike udaljenih sela koji nisu bili u stanju na vrijeme spustiti se do vlakova za deportaciju. Izvještaj pukovnika Gveshiana, časnika NKVD-a svom pretpostavljenom Beriji u kojem navodi: "Zbog nemogućnosti transportiranja (deportacija je izvedena usred zime) i neophodnosti ispunjenja ciljeva operacije "Planinac", bilo je

neophodno likvidirati više od 700 stanovnika sela Khaibakh. " Berija je svom časniku odgovorio odlikovanjem i unapređenjem. Sa svoje strane, Staljin je službeno čestitao NKVD-u na uspješnom ispunjenju državnih zadaća na sjevernom Kavkazu.

Promatrajući razdoblje poslijeratnog Sovjetskog saveza Lieven razmatra kako su Čečeni uspjeli opstati u poziciji građana drugog reda u Sovjetskom savezu. Zabrana kretanja, nemogućnost zapošljavanja u državnoj službi i loša reputacija učinili su da se Čečeni okrenu ilegalnim poslovima, iz čega je izrasla i današnja "čečenska mafija" kao jedna od najjačih među ruskim kriminalnim organizacijama. Impresivna je i njihova čežnja za povratkom kući koja je, nakon Staljinove smrti, rezultirala samoorganiziranim povratkom u Čečeniju. Deportacija je očeličila Čečene i disciplinirala cijelu naciju u odlučnosti da se izbori za slobodu, postajući središnjim određujućim događajem u suvremenoj čečenskoj povijesti, čak i više od Shamilovih ratova. Naime, prema čečenskom stajalištu, nije bila riječ samo o intenzivnoj patnji, već i o intenzivnom i namjernom ponižavanju i to ljudi koji, kako Lieven navodi, spadaju među najponosnije na svijetu. Ipak, tijekom deportacije Čečeni su uspjeli očuvati svoju kulturu, jezik, identitet i naročito duh neovisnosti, o čemu je svjedočio i Aleksandar Solženjicin. U tome im je pomogla etnička solidarnost, međusobna potpora zasnovana na srodstvu, kao i odlučnost da se preživi, te izrazito visoka stopa rađanja, koja je rezultirala da se iz izgnanstva vratilo više Čečena nego što ih je bilo deportirano.

Analizirajući čečensko društvo, autor izdvaja njihove osobenosti koje su im pomogle u otporu ruskoj agresiji. Riječ

je prvenstveno o plemenskom ustrojstvu čečenskog društva i onome što Lieven naziva plemenskom ratničkom egalitarnošću. Središte čečenskog života predstavlja *teip*, ili klan. Kako navodi antropolog Mahomet Mamakajev: "U srcu čečenskog života su ideali srca, snažnih i zdravih muških nasljednika i boljitak srodnika. Pojedinačna smrt se ne smatra zlom, jer je neizbježna i poslana od strane boga. Ali, ako postoji opasnost od uništenja teipa, to se smatra najgorom mogućom nesrećom." (str. 340.) Vodstvo među Čečenima preuzimaju osobe koje se ističu osobnom hrabrošću i postignućima, prije nego po pravu nasljedstva. Čečeni su takođe svjesni svoje malobrojnosti i postoji nepisano pravilo da Čečen ne ubija Čečena. Autor navodi kako se zatekao u Groznom prije rata, prisustvujući sukobu između pristalica Dudajeva i opozicije. Sukob se sveo na puškaranje, bez imalo želje sukobljenih snaga da krenu u odlučni juriš i nadvladaju protivnike. Taj prizor je utjecao i na Lievena da podcjeni čečenske borbene sposobnosti. Kasnija ratna događanja i demonstracije ratničkih sposobnosti Čečena su ga iznenadila, obzirom na iskustvo koje je imao. No, odgovor je bio jednostavan. Čečeni nemaju volje prolijevati čečensku krv. A ruski agresori zasigurno nisu Čečeni.

Na kraju ovog dijela, Lieven razmatra utjecaj islama na čečensko društvo. Mnogo prije pojave Islama na Kavkazu, Čečeni su imali zajedničko ime i jezik, niz klanova ujedinjenih u klanskom sustavu i set društvenih pravila koja Čečeni smatraju svojom posebnost. Lieven prihvaćanje islama tumači dijelom njihove borbe da očuvaju svoju posebnost.

Knjiga daje vjerovatno prvi cjeloviti antropološki portret Čečena na engle-

skom jeziku. Autor Čečene naziva primordijalnom etničkom nacijom, ističući kako njihov nacionalizam nije nastao ili bio značajnije oblikovan u "state building" procesu, ekonomskom razvitku ili masovnom opismenjanju. Njihovu pobjedu u prvom rusko čečenskom ratu, pripisuje historijskom obrascu u kojem su naizgled "primitivne snage", kroz superiorni moral, taktičku vještinu i uz sklop pravih okolnosti pobijedile imperijalne vojske. Ipak, iako je čečensko društvo bilo u stanju proizvesti prilično uspješni oblik "uređene anarhije" kako autor naziva stanje čečenskog društva, ono nije bilo u stanju podnijeti teret moderne države, pa čak ni čečenske. Autor smatra kako su neki čečenski obrasci ponašanja i tradicije koji su ih učinili tako efikasnim ratnicima, bili središnji i u njihovom naganjanju kriminalu i uspjehu kao "mafije" u Rusiji.

Chechenya Tombstone of Russian Power predstavlja odličan prikaz ruskog i čečenskog društva, kao i Prvog rusko - čečenskog rata i studiju koju bi preporučio i čitateljima koji se ne bave usko stručno ovom tematikom. Naime, knjiga je zanimljiva i metodološki kao cjelovit prikaz rata i društava koje su rat vodila. Autor je osobno bio na poprištu događanja, stekao uvid u stanje na terenu, kao što je osobno intervjuirao brojne glavne i sporedne aktere. No, nije se zaustavio na putopisu ili ratnoj reportaži već je te elemente ukomponirao u interdisciplinarnu znanstvenu studiju kojom je pružio cjelovitu studiju ne samo rusko čečenskog rata, već i društvenih potresa i promjena koje su zahvatili Rusiju u postkomunističkom razdoblju. Lieven nije ni pokušavao prikriti svoju fasciniranost Čečenima, no iz navedenog materijala, teško je ne biti fasciniran tim malo-

brojnim narodom koji kao da je iznikao iz nekih davno zaboravljenih narodnih pjesama, s idealima hrabrosti, obiteljske povezanosti, vjernosti, gostoprimstva i časti koji naprosto zvuče bajkovito u vrijeme post ciničnog svijeta. No, Lievenova fasciniranost nije ga omela u iscrpnoj i objektivnoj analizi prepunoj detalja koji pojašnjavaju stanje postsovjetske Rusije i Kavkaza i koje, nažalost ne možemo sve navesti u prikazu.

Iako se u međuvremenu odvio i drugi rusko čečenski rat, a stanje u toj zemlji je daleko od trajnijih kvalitetnih rješenja, knjiga *Chechnya - Tombstone of Russian Power* će ostati još dugo aktualna kao odlična studija postsovjetske Rusije, Kavkaza i naravno, Čečena, malog naroda koji slobodu cijeni iznad svega. Slika koju je pružio Aleksandar Solženjicin u "Arhipelagu Gulaga" vrijedi i danas. "Postojala je jedna nacija koja se nije željela predati, prihvatiti mentalne

navike pokoravanja – ne samo pojedinačni pobunjenici među njima, već cijela nacija do posljednjeg čovjeka. To su bili Čečeni. (...) Čečeni se nikada nisu trudili ugoditi šefovima, njihovo držanje je uvijek bilo odbijajuće, dapače otvoreno neprijateljsko. (...) Bili su sposobni krasti stoku, pljačkati kuće ili ponekad uzeti ono što žele silom. Što se njih ticalo, lokalni stanovnici (Kazahstana) i oni izgnanici koji su se tako spremno pokorili, pripadali su manje – više istoj vrsti kao i šefovi. Čečeni su poštovali samo pobunjenike.

A postoji još nešto izvanredno – svi su ih se bojali. Nitko ih nije mogao zaustaviti da žive kako hoće. Režim koji je vladao zemljom trideset godina nije ih mogao prisiliti da poštuju njegove zakone."

Tarik Kulenović

SVE DO KRAJA SVIJETA?

Radovan Vukadinović (2001.): *Međunarodni odnosi od Hladnog rata do globalnog poretka*. Zagreb: AKD, 494 str.

Kao i svaku od brojnih dosadašnjih autorovih knjiga (petnaestak samo u Hrvatskoj) i najnoviji rad odlikuje ponajprije jasnoća izražaja te pozamašan opseg koji pokriva. U ovom slučaju pratimo povijest međunarodnih političkih odnosa od kraja Drugoga svjetskog rata i njemu pripadajućeg početka hladnoratovske bipolarne

globalne scene, preko detanta, do naših vremena koje obilježava sintagma "novi svjetski poredak".

U razdoblju od početka Hladnog rata do današnjice novog svjetskog poretka međunarodni odnosi su bili u jednoj od najdinamičnijih etapa svog razvitka. Ta duga etapa ima ishodište u Drugom svjet-

skom ratu i njegovim posljedicama. Dotadašnji eurocentrični sadržaji međunarodnih odnosa izgubili su na važnosti u korist globalne orijentacije s ciljem uključivanja novih aktera i sadržaja.

Prvo i najveće poglavlje naslovljeno je "Hladni rat i bipolarni međunarodni odnosi." Autor izlaganje započinje sistematiziranjem uzroka nastanka bipolarnog hladnoratovskog svijeta, smještajući ishodište u 1941. godinu kada je stvorena svjetska antifašistička koalicija na pravcu Washington-Moskva koja se održavala jer je imala zajedničkog neprijatelja, zbog kojeg su međusobne razlike, bar privremeno, zaboravljene. Krajem rata one izlaze na vidjelo (npr. poljska vlada), a politika novog američkog predsjednika Trumana od početka zauzima "čvrsti kurs" prema Moskvi što se najbolje ocrtao u prekidu programa *Land lease*, a u određenoj mjeri i bacanjem atomskih bombi na Japan.

Sam pojam Hladni rat lansiran je nakon Churchillovog predavanja 1946. godine u Fultonu, a pridodana mu je i dotada nepoznata sintagma "željezna zavjesa". Razlog je Churchillov poziv za stvaranje antikomunističkog saveza zapadnih država, koje su tada još imale atomski monopol. Temeljem Trumanove doktrine, počela se oblikovati politika *containment*a komunističkog bloka; primjeri su Marshallov plan iz 1947. godine i stvaranje NATO-a 1949. godine.

Prve poslijeratne godine, u kojima jasno dolazi do izražaja konflikt Istoka i Zapada poslužile su i kao poticaj za jačanje ideje (zapadno)europskog integriranja. Osnovni motivi zapadnoeuropske elite po tom pitanju bili su istovjetni s američkim, dok je i Churchill predlagao stvaranje "Sjedinjenih Država Europe". Prve službene aktivnosti te forme predstavlja Ugo-

vor o prijateljstvu između Francuske i Velike Britanije iz 1947., da bi godinu dana kasnije bio sklopljen i Bruxelleski pakt s ciljem gospodarske suradnje država članica. Na obzoru je bila jedna sasvim konkretna prijetnja, pa je to bio ponajprije vojni pakt, koji je poslužio kao jedan od temelja stvaranja NATO-a. Europske države koje su primile pomoć u okviru Marshallova plana ujedno su postale i članice Europske organizacije za ekonomsku suradnju OEEC kasnije preimevano u OECD. Osnov za stvarno ekonomsko povezivanje država zapadne Europe predstavlja Schumanov plan iz 1950. godine o Europskoj zajednici za ugljen i čelik (tzv. Mala Europa) koji će u narednom razdoblju i ostati jedina takova asocijacija te dokaz da je buduća eu-rointegracija izvediva.

Na istoku Europe SSSR je uspostavio, temeljeći se na Staljinovom shvaćanju da tko okupira državu uspostavlja i svoj društveni sustav, niz satelitskih država "Narodne demokracije" koje su sve od reda bile kontrolirane iz Moskve. Tome treba pridodati i utjecaj Moskve preko Informbiroa, koji postaje vrlo značajan 1948. godine u sukobu Jugoslavije odnosno Tita s "prvom zemljom socijalizma". Kao pandan zapadnoeuropskim ekonomskim integracijama na istoku je Europe stvoren Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć SEV, dok je NATO dobio svog "suparnika" 1955. godine u vidu Varšavskog pakta. Jedan od zanimljivijih podataka u poglavlju je onaj o stvaranju obrambenog saveza Balkanskog pakta ("Mali NATO") 1953. između Jugoslavije, Grčke i Turske, čime je Jugoslavija, posredno, bila članica NATO-a sve do normalizacije odnosa sa SSSR-om 1956. godine.

Korejski rat predstavlja primjer kojim autor pokazuje jednu od ključnih činje-

nica Hladnoga rata: odnos snaga održavao se uvijek u ravnoteži a povremeni su sukobi služili kao eksperimenti; vrući rat u Aziji već i svojim nazivom to objašnjava, koliko nam god to zvučalo ciničnim.

Stvaranje države Izrael 1948. godine uzrokom je brojnim ratovima na području Bliskog istoka te krize koja ni danas još nije riješena. Preko rata za neovisnost 1948. godine, Sueske krize i Šestodnevnog rata, dolazimo do ključne 1973. godine i Yom Kipurskog sukoba gdje je postojala opasnost da regionalni sukob preraste čak i u svjetski nuklearni rat. Kriza je (bar djelomice) prevladana Kissingerovom "letećom diplomacijom" i sporazumom iz Camp Davida 1978., no do danas je ostao otvoren problem nepostojanja palestinske države.

Kraj prvoga poglavlja zauzima tematika raspada kolonijalnog sustava, na koju bi danas posebice trebalo obratiti pozornost jer situacija u Afganistanu nije razumljiva bez shvaćanja svojih povijesnih uzroka (raspad britanskog imperija). Kao jedno od ishodišta svojeg prava na neovisnost narodi u sastavima europskih kolonijalnih imperija navodili su i odredbe Atlantske povelje o "pravu na vlastiti odabir oblika vlasti pod kojim će živjeti" kao i, primjerice, Ustav SAD-a.

Drugo poglavlje knjige, "Od hladnog rata do detanta", obuhvaća prevladavanje napetosti i popuštanje u međunarodnim odnosima, politiku detanta, rat u Vijetnamu, stvaranje EEZ-a te, naposljetku, dolazak Gorbačova na vlast u SSSR-u i raspad Reganova "carstva zla". Elementi koji su utjecali na novi proces razvitka međunarodnih odnosa brojni su i međusobno povezani: u dotadašnjem širokom spletu akcija i reakcija dvaju blokova, u kojima se svaka strana trudila da ne zaostaje za drugom, Hladni se rat iscrplji-

vao ograničavajući svoje daljnje mogućnosti "razvoja". Primjer je paradoksa atomske utrke (utrke u naoružanju) gdje su i SAD i SSSR bili svjesni da mogu uništiti cjelokupni život na Zemlji pa se nisu usudili napasti jedni druge (prisjetimo se filma Dr. Strangelove S.Kubricka). Tome pripadajuća doktrina MAD (engleski, *mutually assured destruction*) i nazivom najbolje ukazuje na besmislenost takve politike.

Kao kamen temeljac promjena tek se danas može definirati Ženevski sastanak 1955.godine, na kome su se vođe dviju velesila prvi put, sastali i razgovarali, doduše bez ikakve promjene svojih suprotnih stajališta. Promjena je bila već u činjenici da razgovaraju. Već naredne godine Sueska je kriza uz pobune u Mađarskoj i Poljskoj to dokazala: SSSR je priznat kao svjetski relevantan čimbenik te je sudjelovao u rješavanju Sueske krize dok SAD kao zaštitnik demokracije nije pobune u "ruskom carstvu" iskoristio protiv SSSR-a. Kubanska raketna kriza 1962., kao vrhunac hladnoratovske opasnosti i njezino, na našu sreću, uspješno rješenje, ukazala je na mogućnost dogovora dviju supersila oko svakog spora. Iako Kennedy nije uspio izgraditi koncepciju američko-sovjetskih odnosa, ona je za njegova mandata dobila prve naznake budućeg usmjerenja. Spoznala se nužnost sporazumnog rješavanja kriznih situacija a potom i potreba mirne kompeticije dvaju blokova. Naravno da to nije bio pasivan proces, tako da se Kennedy u traženju nove ravnoteže snaga okrenuo Aziji i Latinskoj Americi vidjevši tu plodno tlo za širenje socijalizma što bi SAD trebao onemogućiti. Promatrajući pak Istočnu Europu kao područje gdje SAD od 1945. nije imao nikakvu ulogu, u Kennedyjevoj se koncepciji razvila teza o sele-

ktivnom pristupu SAD-a prema istočno-europskim državama s ciljem razvoja "otvorenih društava".

Detant kao novo doba međunarodnih odnosa započeo je rješavanjem kubanske krize a ponajprije ga je karakteriziralo popuštanje. Američko-sovjetski odnosi nakon toga stalno kreću uzlaznom putanjom s većim ili manjim uspjehom. Tadašnja dugotrajna američka "avantura" u Vijetnamu s cjelokupnim spektrom njezinih unutarnjepolitičkih i vanjskopolitičkih posljedica bila je dobro iskorištena za interese Moskve. Nasuprot tome i SAD je jako dobro iskoristio sukob između Kine i SSSR-a za svoje interese (prisjetimo se Kissingera). Napori, pak, zapadnoeuropskih država za značajnijom samostalnošću u vojno-političkom odlučivanju nisu prošli bez rezultata.

Proces zapadnoeuropskog ujedinjenja je novi zamah dobio 1955. na sastanku ministara vanjskih poslova država članica Schumanova plana (Europska zajednica za ugljen i čelik) u Messini. Tadašnja inicijativa je polučila rezultat dvije godine kasnije potpisivanjem Rimskih ugovora i stvaranjem novih institucija: Europske ekonomske zajednice EEZ i Europske zajednice za atomsku energiju Euroatom čije su članice postale sve države Euro zajednice za ugljen i čelik. Sve tri asocijacije udružile su se 1967. u Europsku zajednicu EZ, preteču današnjeg EU-a. Ključni ciljevi osnivača novog sustava europskog ujedinjenja bili su prvenstveno stvaranje zajedničkog tržišta i liberalizacija trgovine. Daljnji korak u isticanju ciljeva ujedinjenja Zapadne Europe je sadržan u zahtjevu stvaranja "političkog jedinstva i identiteta" navedenog prostora, cilj koji je znatno teže ostvariti.

Novi odnosi u socijalističkim državama počinju nakon Staljinove smrti 1953.

godine traženjem novih pravaca djelovanja kako na unutarnjepolitičkom planu tako i u međunarodnim odnosima; krenulo se s osnivanjem SEV-a i Varšavskog ugovora. U cjelokupnom socijalističkom bloku najveću važnost je imao ideološki, politički te naposljetku i vojni sukob Moskve i Pekinga. Unutar Europe, kriza socijalizma očitovala se prvi put 1956. nemirima u Poljskoj i Mađarskoj. Ključna postaje 1968. i "Praško proljeće" ugušeno vojnom intervencijom snaga Varšavskog ugovora. Bila je to zorna primjena Brežnjevljeve doktrine o "ograničenom suverenitetu". Početkom sedamdesetih 20. st. počeli su problemi u Poljskoj koji su kulminirali ljeta 1980. godine masovnim radničkim štrajkovima i osnivanjem sindikata Solidarnost na čelu sa Lechom Walesom. Krizu je pokušao zaustaviti general Jaruzelski uvođenjem ratnog stanja no to je bilo kratkoročno rješenje. Ponovni masovni štrajkovi u ljeto 1988. neizravno su najavili rušenje socijalizma na istoku Europe. Početkom 1980-ih i SSSR se suočio s gospodarskom krizom, neuspjehom vojne intervencije u Afganistanu, jačanjem opozicije, te politikom NATO-a, na što vladajuća Komunistička partija nije bila kadra odgovoriti. Smjene na čelu države nisu dale nikakvo rješenje sve do 1985. i izbora Mihaila Gorbačova na dužnost generalnog sekretara. Ključne ideje Gorbačova bile su perestrojka i glasnost. Prva je zamišljena kao veliki modernizacijski ciklus, dok je potonja stremila nečemu potpuno nepoznatom za SSSR: otvaranju prema van te slobodnom izražavanju vlastitih ideja. Ti planovi nisu ostvareni a umjetni se socijalistički sustav počeo sve više urušavati u cjelokupnoj Istočnoj Europi, dok se konačno urušio u studenom 1989. godine padom Berlinskog zida. Formalno

je nestao u veljači 1990. kada je KPSS donijela odluku o stvaranju pluralističkog političkog sustava; SEV i Varšavski ugovor isto su raspušteni. Usporedo s raspadom socijalističkog tabora, i baltičke republike samog SSSR-a opredijelile su se za neovisnost, dok su se ostale opredijelile za osnivanje Zajednice neovisnih država u prosincu 1991. čime je SSSR postao prošlost.

Podijeljena je Njemačka bila rezultat Drugoga svjetskog rata i izraz bipolarne situacije u središtu Europe, no s vremenom je postalo očito da detant nije ostvariv ukoliko se ne riješi njemačko pitanje. Berlinska kriza 1961. godine, s podizanjem Zida kao jednog od ključnih simbola Hladnoga rata bila je samo još jedan dokaz da su supersile zainteresirane za *status quo* a ne sukobljavanje. Ipak, SR Njemačka krenula je sama te je 1970. temeljem Brnadtove *Ostpolitik* prvo u Moskvi a potom i u Poljskoj smirila duhove priznavanjem poslijeratnih granica te odricanjem od uporabe sile u međudržavnim odnosima. Dogovor pak sa DR Njemačkom morao je pričekati prethodni dogovor o statusu Berlina, tako da su obje Njemačke normalizirale svoje odnose 1974. godine kada su i primljene u članstvo UN-a.

Treće i posljednje poglavlje knjige "Novi svjetski poredak i globalizacija" sadržajno je i stilski dosta drugačije od prethodna dva. Može se reći da se zbog male (ili gotovo nikakove) povijesne distance ovdje radi o analizi trenutne situacije i njenih mogućih rješenja.

Gotovo da i ne postoji definicija pojma novog svjetskog poretka, no predsjednik Bush (senior) je naglasio kako tu podrazumijeva: vladavinu prava i mirno rješavanje sporova, izgradnju snažne svjetske demokracije, stvaranje temelja

solidarnog nastupa protiv agresije, jačanje uloge UN-a te pravedno tretiranje svih ljudi. Prvi izazov toj Bushovoj izjavi došao je nedugo potom iračkom okupacijom Kuvajta, na što je UN odgovorio sankcijama Iraku i dozvolom za uporabu sile radi oslobođenja Kuvajta što je i šarolika svjetska koalicija predvođena SAD-om i učinila početkom 1991. godine.

Promjene na političkoj karti Europe utjecale su i na integracijske procese EZ-a. Još je 1985. putem Jedinственог европског акта u pravne temelje zajednice uključen plan stvaranja monetarne zajednice, današnja EMU. Francuska se stalno trudila da preko toga utječe na Njemačku. Sa Bruxellesom, kao političkim centrom i Frankfurtom kao ekonomskim, postalo jasno da uspjeh europske integracije ovisi o njemačkom razvitku. Daljnji procesi europskog ujedinjenja konačno su dogovoreni i potvrđeni ugovorom iz Maastrichta čime je normirano stvaranje Europske Unije EU s njezine četiri slobode.

Veliki dio posljednjeg poglavlja knjige bavi se pitanjima europske i svjetske sigurnosti u novim odnosima kada su SAD "prva i zadnja supersila" kako nas podsjeća Brzezinski. Širenje NATO-a opsežno je obrađeno s političke, vojno-strategijske i gospodarske razine, objašnjena je i uloga Rusije tijekom proširenja te aspiracije novih država za članstvo.

Globalizacija o kojoj se danas mnogo govori gotovo da se može postaviti kao model razvitka koji ne nudi izbor, već predstavlja suvremenu realnost međunarodnih političkih odnosa. Definicija globalizacije vrlo je težak zadatak pa ju ni autor nije pokušao definirati već je samo naveo "nespretnu" izjavu bivšeg zamjenika američkog državnog tajnika Stroba Stalbota kako je to "ono što se događa tamo a ima značenje ovdje".

Autor nam odmah na početku izlaže tezu kako je globalizacija ideologija bogatih i visokorazvijenih država prvenstveno SAD-a. Stoga se i navedeno poglavlje bavi SAD-om i američkim "politikama" na globalnoj razini.

Umjesto zaključka, na kraju autor navodi neke temeljne značajke budućeg razvoja međunarodnih odnosa: svijet je sve povezaniji – postao je globalno selo u kojem se problemi intenziviraju i proširuju. Time problem jedne države postaje gotovo univerzalan, danas više da i nema države koja je izolirana. Primjer od 11. rujna 2001. samo to na žalost potvrđuje sa svakog stajališta. Nabrojivši mnogobrojne čimbenike koji će i nadalje pridonositi neizvjesnostima u međunarodnim odnosima (npr. oružja, bolesti, siromaštvo, ekološke krize) autor knjigu zaključuje konstatacijom da nije moguće bavi-

ti se povijesnim prognozama o budućem izgledu međunarodnih odnosa: globalizacija sa sobom nosi i brojne naslijeđene probleme i njihovo rješenje, čak i kad spoznamo događaje iz prošlosti, ipak nije moguće predvidjeti.

Knjiga je lako čitljiva ali time ne i trivijalna, ona iznosi činjenično stanje uz autorov komentar ili pojašnjenje ali u neznatnoj mjeri; čitatelji ne uzimaju u ruke pristrano intoniran rad. Za one zahtjevnije i spremne na ozbiljniji rad, knjiga će biti najbolja ukoliko pročitaju i autorov sveučilišni udžbenik *Međunarodni politički odnosi* gdje je prikazan teorijski okvir navedene tematike.

Marko Trnski

NARAV HERCEG BOSNE

Dr. Ciril Ribičić (2000.), *Geneza jedne zablude. Ustavnopravna analiza nastanka i djelovanja Hrvatske zajednice Herceg-Bosne*. Zagreb-Sarajevo-Idrija: Naklada Jesenski i Turk-Sejtarija-Založba Bogataj, 189. str.

Povremene polemike o naravi hrvatskoga vojnog i političkog angažmana u Bosni i Hercegovini tijekom devedesetih 20. st. predstavljaju jedno od najvećih opterećenja suvremene hrvatske politike. Posttuđmanovska vladajuća elita verbalno je postavila promjenu odnosa prema

Bosni i Hercegovini u temelje svoje politike tzv. novoga smjera, ali je istovremeno deklarativno objavila kako Republika Hrvatska nije vodila "agresivni i osvajački rat prema bilo kome" (v. Deklaraciju o Domovinskom ratu Hrvatskoga sabora od 13. listopada 2000.), s ambicijom da

potpora tako formuliranom stajalištu postane iskaz stanovite političke korektnosti i više ili manje obvezujući okvir svake javne debate.

Takav pokušaj političko-administrativnog arbitriranja o prošlosti svakodnevno se suočava s različitim izazovima, a jedan od zasigurno najvećih jest i knjiga dr. Cirila Ribičića. Pisac je hrvatskoj javnosti poznat kao jedan od sudionika ustavno-pravne rasprave s kraja osamdesetih 20. st. o značajkama jugoslavenkog federalizma u kojoj je sudjelovao kao stručnjak, ali i prvak slovenskih reformiranih komunista (Stranka demokratske prenovе). Jedan je od tvoraca Ustava Republike Slovenije iz 1991. godine, glavne podloge za slovensko državno osamostaljenje i međunarodno priznanje početkom 1992. godine.

Ribičić je kao profesor ustavnog prava i poznavatelj "geneze i ustavnih uređenja na prostoru bivše Jugoslavije", sastavio za potrebe Ureda tužiteljice Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u Haagu stručno mišljenje o formiranju i djelovanju Hrvatske zajednice Herceg-Bosne (dalje HZ H-B). Ta pravna ekspertiza čini glavni sadržaj knjige, a kao dodatak raspravi u prilogu je objavljen *Zapisnik sa sastanka predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana s delegacijom Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine uz nazočnost dužnosnika Republike Hrvatske održanog u Zagrebu 27. prosinca 1991.* (dalje Zapisnik). Predgovor knjizi napisali su Stjepan Mesić ("Individualizacija zločina u hrvatskom je interesu", str. 7-9) i Alija Izetbegović ("Pogubnost dvolične politike", str. 11-13). Rasprava je podijeljena na "Uvod" i četiri temeljna poglavlja.

U "Uvodu" ("Da se ne bi ponovilo", str. 17-27), nasuprot pravničkom nepri-

stranom diskursu u ostatku rasprave, Ribičić jasno i nedvosmisleno iznosi svoj ljudski i intelektualni stav prema bosanskoj ratnoj drami kao i okolnosti zbog kojih je prihvatio izazov izrade pravnog mišljenja. Proklamiranu promjenu hrvatske politike prema Bosni i Hercegovini nakon siječnja 2000. godine naziva "sudbinskim i ljekovitim hrvatskim otrežnjenjem", a pojavu Herceg-Bosne vidi na podlozi "pogrešne ocjene da Bosna i Hercegovina ne može preživjeti velikosrpsku agresiju i tihu okupaciju velikog dijela njezina teritorija". Prihvaćanje srpske logike "saoizacije" dovela je Tuđmana i Miloševića, dotadašnje smrtni neprijatelje u ratu Jugoslavije protiv Hrvatske, do savezništva u razbijanju Bosne i Hercegovine. Ribičić rezolutno odbija jednu od dominantnih relativističkih definicija Herceg-Bosne kao legitimnog pokušaja samoorganiziranja za vrijeme rata, što proizlazi iz njezinih ustanovljavajućih akata, već navodi da je riječ o "mononacionalnoj hrvatskoj tvorbi, oblikovanoj uz pomoć vrha HDZ-a i hrvatske države, koja sve ne-Hrvate smatra građanima drugoga reda i čiji cilj nije braniti i očuvati Bosnu i Hercegovinu". Herceg-Bosna se pojavila u jesen 1991. godine u uvjetima tihe agresije i okupacije dvije trećine Bosne i Hercegovine ("saoizacija") s namjerom konačne diobe zemlje i priključenje njezinog pretežitog dijela u sklop zamišljene Velike Srbije. U takvim okolnostima bili su ugroženi ne samo ravnopravnost Hrvata u Bosni i Hercegovini, već i njihov suštinski opstanak, što je zahtijevalo prekid svake pasivnosti i nužnu vojnu i političku reakciju. Za Ribičića je sporan sadržaj te reakcije koja je umjesto savezništva s Bošnjacima i zajedničke obrane bosanskohercegovačkih državnih institucija, započela gradnju jednoetničke

hrvatske zajednice po uzoru na srpska autonomna područja. To je ojačalo agresora i pokrenula neprijateljstva najvećih razmjera između Hrvata i Bošnjaka. U "Uvodu" autor iznosi i temeljnu hipotezu svoje pravne ekspertize prema kojoj je u kazneno-pravnom smislu nebitno je li HZ H-B dugoročno težila priključenju Republici Hrvatskoj, samostalnosti ili opstanku u Bosni i Hercegovini, već je bitno da se radilo o državi u nastajanju koja je bila dužna poštivati međunarodne akte i djelatno sprečavati njihovo kršenje i zločine. Pogrešne političke ocjene i premise na kojima je uspostavljena Herceg-Bosna mogu biti razumljive ili donekle i opravdane s obzirom na ratne okolnosti no nema ni jednog opravdanja za to da je "ambiciozno vodstvo Herceg-Bosne dopustilo, nekim svojim postupcima čak i pobuđivalo, etničko čišćenje i kršenje međunarodnog humanitarnog prava".

U poglavlju "Dvije priče o Herceg-Bosni" (str.29-32) Ribičić iznosi pitanja kojima je posvetio posebnu pozornost pri izradi mišljenja, a koja sustavno razrađuje u narednim poglavljima. Odgovorima na ta pitanja pristupio je na dvije razine. Prvu razinu čini analiza normativnog uređenja Herceg-Bosne kao nominalno samonikle tvorevine, dok se druga razina odnosi na njezinu stvarnu vezu s Republikom Hrvatskom koju obilježava normativni vakuum i prikrivanje stvarnih odnosa koji su u potpunoj suprotnosti s normativno proglašenom autonomijom HZ H-B.

U poglavlju "Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, država u formiranju ili privremena vojna krajina?" (str. 33-77) autor prosuđuje HZ H-B iz perspektive klasične teorije države i državnosti, preko njihovih glavnih obilježja: teritorija, stanovništva, suverene (vrhovne) vlasti i podređenosti međunarodnom pravu. U Odluci o us-

postavi HZ H-B usvojenoj 18. studenoga 1991. godine, određen je njezin teritorij koji čini "područnu cjelinu" sastavljenu od 30 bosanskohercegovačkih općina. Zanimljivo je da u sastav HZ H-B nije ušlo područje Bosanske Posavine čije su općine ušle u sastav posebne Hrvatske zajednice Bosanska Posavina čime je stvoren svojevrсни upravno-pravni dualizam koji je prevladan srpskim zaposjedanjem pretežitog dijela Bosanske Posavine tijekom 1992.

U tekstu "Odluke o uspostavi HZ H-B" objavljenog u *Narodnom listu HZ H-B* (br.1/1992, str. 2), glavnom izvoru za Ribičićevu ekspertizu nisu navedeni kriteriji na temelju kojih je određeno njezino područje s(teritorij). Općine koje su uključene u sastav HZ H-B imale su različitu etničku i konfesionalnu strukturu. Hrvati su imali apsolutnu većinu u 12 općina, relativnu većinu u 4 općine, dok su Bošnjaci imali apsolutnu većinu u 4 općine, a u 6 općina, uključujući i Mostar, kao središte HZ H-B, relativnu većinu.

"Odluka o uspostavi HZ H-B" kao i drugi akti ne određuju jasno tko su pripadnici te zajednice. U konfuznoj preambuli "Odluke" ističe se da su subjekti formiranja HZ H-B Hrvati u Bosni i Hercegovini, stranka HDZ i predstavnici vlasti hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini iz čega, prema Ribičiću, proizlazi da je "HZ H-B trebala postati zajednica (svih) Hrvata koji žive u Bosni i Hercegovini, a ne zajednica (svih) stanovnika 30 općina (koje čine HZ H-B), bez obira na njihovu nacionalnu pripadnost". S obzirom da novonastale države na samom početku u načelu određuju tko su njezini pripadnici (građani, državljani), autor uspoređuje odnos prema državljanstvu između HZ H-B i Slovenije i pronalazi bitne razlike s obzirom da su slovensko drža-

vljanstvo mogli dobiti svi oni građani koji su boravili u Sloveniji u vrijeme plebiscita, a talijanskoj i mađarskoj manjinskoj zajednici zajamčen je dotadašnji status. To znači da HZ H-B, nasuprot Sloveniji, normativno polazi od "konceptije mononacionalne hrvatske državne zajednice u kojoj se ne-Hrvatima ne jamče nikakva posebna individualna ili kolektivna manjinska prava". Osim toga, slovenskom državnom osamostaljenju prethodio je plebiscit dok referendum o formiranju HZ H-B nikada nije proveden niti su provedeni izbori za njezina tijela.

Ustroj vlasti HZ H-B razlikuje se u dva razdoblja njezina postojanja. U prvom od uspostave 18. studenoga 1991. godine do formiranja Hrvatskog vijeća obrane 8. travnja 1992. godine, ukupna izvršna i zakonodavna vlast nalazi se u rukama Predsjedništva HZ H-B koje je određeno kao "vrhovništvo zajednice" što je u hrvatskoj pravnoj terminologiji sinonim za suverenost, tj. suverenu državnu vlast.

Predsjedništvo je na početku zamišljeno kao privremeno tijelo do donošenja statuta koji je, kao najviši akt, trebao regulirati ostala tijela HZ H-B ali u tom obliku nije nikada donesen. U sastav Predsjedništva ušli su predstavnici HDZ-a u općinskoj vlasti prvi po funkciji ili predstavnici općinskih odbora HDZ-a.

U drugom razdoblju ustrojena je složenija struktura tijela koja su obnašala pojedine državne funkcije. Pojavljuje se dužnost predsjednika HZ H-B kao šefa države, koji je ujedno bio i predsjednik Predsjedništva kao zakonodavnog tijela. Ulogu vlade i državne uprave preuzelo je Hrvatsko vijeće obrane (dalje HVO), kojega su činili predsjednik, dopredsjednik, odjelni predstojnici i drugi članovi.

HVO HZ H-B imenovalo je članove općinskih HVO koji su zamijenili tijela raspuš-

tenih skupština općina. Izgradnja zaočružene državne strukture nastavljena je donošenjem uredbe o Oružanim snagama HZ H-B koje štite "suverenitet HZ H-B" i brane njenu "teritorijalnu cjelovitost". Ribičić potanko opisuje sustavnu izgradnju mreže tijela i institucija (policijske uprave, carinska uprava, Odjeljenje Vrhovnog suda, Služba društvenog knjigovodstva, javna poduzeća, Gospodarska komora) i zaključuje, temeljem analize usvojenih pravnih akata, kako HZ H-B "ima bitne elemente samostalne, iz Republike Bosne i Hercegovine izdvojene, državne zajednice", i prije nego što se formiranjem Hrvatske Republike Herceg--Bosne i sama proglasila državnom zajednicom.

U trećem poglavlju "Razlozi uspostave HZ H-B" (str. 79-100) opisane su okolnosti njezinog formiranja obilježene nemogućnošću središnje bosanskohercegovačke vlasti da se suprotstavi "nevidljivoj" okupaciji ("saoizacija") i "tihom" agresiji. U takvim uvjetima bosanskohercegovački Hrvati i Republika Hrvatska imali su dvije mogućnosti: poduprijeti Bošnjake i njihove političke stranke u borbi za samostalnu Bosnu i Hercegovinu ili zagovarati politiku podjele i razgraničenja u dogovoru sa srpskim protagonistima istih nastojanja. Obrana od srpske agresije nedvojbeno je jedan od razloga za uspostavu HZ H-B, što proizlazi i iz Odluke o njezinom formiranju, ali bi prema Ribičiću "ta obrana bila djelotvornija kada bi polazila od odbrane suverene Bosne i Hercegovine i od povezivanja svih snaga kojima je cilj bio obraniti, a ne dijeliti Bosnu i Hercegovinu". Iako HZ H-B nije jasno odredila ciljeve svoje uspostave, analizom njezinog službenog glasila mogu se naći elementi za tri temeljna razloga njezinog opstanka: 1. privremena obrambena institucija nastala reakcijom

na agresiju, 2. samostalnost u odnosu na Bosnu i Hercegovinu i priključenje Republici Hrvatskoj i 3. postizanje većeg stupnja samostalnosti unutar nove (kon)federalne Bosne i Hercegovine tzv. Unije republika. Sve tri opcije različito su prisutne u različitim razdobljima postojanja HZ H-B, a to vrijedi i za odnos Republike Hrvatske prema njoj. Iako je Republika Hrvatska prva priznala međunarodnopravni subjektivitet Republike Bosne i Hercegovine i uputila veleposlanika u Sarajevo, ona je izravno financijski, gospodarski, pravno-politički, kadrovski i vojno podupirala HZ H-B. Odlučujući politički element povezanosti i podređenosti HZ H-B Republici Hrvatskoj jest uloga Hrvatske demokratske zajednice čija je filijala bio i njezin bosanskohercegovački ogranak i statutarno podređen središnjici u Zagrebu. Analizom stvarnih odnosa između Republike Hrvatske i HZ H-B nedvojbeno bi se ustvrdilo kako je ona kroz cijelo vrijeme egzistirala na tlu Bosne i Hercegovine kao produžetak Republike Hrvatske.

Uspostavom Hrvatske Republike Herceg-Bosne (dalje HR H-B) 28. kolovoza 1993. (4. poglavlje "Formiranje Hrvatske Republike Herceg-Bosne", str. 101-111) okončana je ustavno-pravna evolucija HZ H-B u smjeru oblikovanja zaokružene državne zajednice kako se HR H-B naziva u "Temeljnoj odluci o uspostavi i proglašenju". Prema njoj, HR H-B je "jedinствена i nedjeljiva demokratska država hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini". Obrazac državne zajednice popunjen je formiranjem Zastupničkog doma HR H-B kao zakonodavnog tijela kojem je odgovorna Vlada HR H-B, kao najviše tijelo izvršne vlasti i državne uprave. Sudbena vlast zaokružena je uspostavom Vrhovnog suda HR H-B što je u odnosu na dotadašnje rješenje (Odjeljenje Vrhov-

nog suda Republike Bosne i Hercegovine) korak dalje u uspostavi suverene državne vlasti.

Zapisnik objavljen u prilogu knjige Ribičić je dobio na uvid nakon što je izradio temeljnu pozitivno-pravnu analizu pravnih akata. Suočen s odlukom Tuđmana i vrha HDZ-a da u javnosti nominalno podupiru suverenitet Bosne i Hercegovine, a u tajnosti pripremaju pripajanje Herceg-Bosne Hrvatskoj, u "Uvodu" je svoju analizu, s obzirom na stvarno stanje, nazvao "ograničenom normativističkim pristupom, mjestimice čak naivnom". Dramatski sadržaj Zapisnika za autora je neusporediv sa svim do tada pročitanim partijskim stenogramima različitih prijelomnih sjednica (pad Rankovića, Karađorđevo) i uspoređuje ga sa scenarijima za najuspješnije režije Alfreda Hitchcocka. Sastanku Tuđmana sa izaslanstvom bosanskohercegovačkog HDZ-a prethodilo je proglašenje HZ H-B prema njegovim naputcima još iz lipnja 1991. godine. Iz Zapisnika se razaznaje duboki sukob između pristalica cjelovitosti i nedjeljivosti Bosne i Hercegovine i zagovornika njezine diobe, a rasprava se odvija "bez suvišnog ideološkog prikriivanja konačnih ciljeva ili ograničavanja s obzirom na upotrebu mogućih sredstava prisile". Tuđman na početku nastupa kao nepristrani pomiratelj dviju struja da bi potom jasno i nedvosmisleno stao na stranu zagovornika podjele i razgraničenja opetujući svoju ideju iz prosinca 1990. o stvaranju jedne "državice" oko Sarajeva koja bi "podsjećala na onu povijesnu zemljicu Bosnu, koja bi bila, znači, tampon onda između tog razgraničenja Srbije i Hrvatske...". Upozorenja protivnika "razgraničenja" i suradnje s Karađžićem o posljedicima politike podjele Bosne i Hercegovine (sukob s Bošnjacima, ekso-

dus bosanskohercegovačkih Hrvata) ostala su bez odjeka.

Zapisnik predstavlja vjerodostojno svjedočanstvo o suštini jedne nikada službeno prihvaćene, ali stvarno egzistirajuće politike koja stoji u temeljima svih

dvojbi o konačnoj, uravnoteženoj i cjelovitoj ocjeni hrvatske politike prema Bosni i Hercegovini s kraja 20. stoljeća.

Zlatko Hasanbegović

ZAPIS O ZEMLJI IZ 1001 DANA

Svein Mønnesland (2001.) *1001 dan, Bosna i Hercegovina slikom i riječju kroz stoljeća*. Oslo: Sypress Forlag, 344. str.

Sredinom 19. stoljeća, u svom pionirskom djelu *Zemljopis i poviestnica Bosne* franjevac Ivan Frano Jukić žalio se da je njegova otadžbina, koliko nesretna, toliko i nepoznata i neopisana. Ono što su o njoj pisali stranci, zbog nepoznavanja jezika i običaja, više dolikuje, kako kaže: "...nekoj deržavi u petomu kraju svieta, nego Bosni!" Danas, nakon što su mitovi i zablude izrasli na nepoznavanju bosanske prošlosti iskazali svoju destruktivnu snagu u posljednjem ratu, svjedoci smo da najznačajnija djela o Bosni pišu upravo strani autori. Među njih bez sumnje pripada monografija *1001 dan* norveškog profesora slavistike Sveina Mønneslanda. Knjiga podnaslova *Bosna i Hercegovina slikom i riječju kroz stoljeća* pokušaj je da se bosanska povijest u sastavu velikih carstava, Otomanskoga i Austro-Ugarskoga, prikaže neposrednim likovnim i pisanim svjedočanstvima nastalim u tom razdoblju.

Nakon pada srednjovjekovne bosanske države (1463.), u novoformiranom

turskom ejaletu, pod utjecajem islamskih osvajača, likovnim stvaralaštvom dominira dekorativna ornamentika. Stoga su slike Bosne i Hercegovine iz otomanskog razdoblja dijelo rijetkih zapadnjaka, koji su zbog različitih razloga zavirili iza tadašnje granice svjetova. Ni u vrijeme Austro-Ugarske nije se bitno promijenila situacija, jer je tek nakon Prvog svjetskog rata stasala generacija domaćih likovnjaka.

Pogled u Bosnu i Hercegovinu pod turskom vlašću otvaraju drvorezi ljubljanskog bilježnika Benedikta Kuripešića iz 1530. godine, a monografija završava slikom ubojstva austrougarskoga prijestolonasljednika Franza Ferdinanda 1914. godine, događaja koji predstavlja simbolički završetak strane vladavine Bosnom i Hercegovinom. Između tih prizora, na preko 300 stranica, otkriva se nemirna bosanska povijest viđena očima stranaca, kao i njihov odnos prema području trajnog preklapanja različitih civilizacijskih krugova.

Osim Kuripešića, Bosnu su u 16. stoljeću opisali i Mlečanin Catherino Zeno, te Austrijanac Leonardo Nogarol. U naredna dva stoljeća dominiraju vedute pograničnih gradova-utvrđenja malo poznatih autora. Ratni arhiv u Beču čuva panoramske prikaze Bihaća, Dubice i Kostajnice, što govori o njihovoj namjeni. Sačuvani su i crteži Sarajeva nastali prilikom vojnog pohoda princa Eugena Savojskog 1697. godine, a monografija donosi i dio upozoravajućeg pisma austrijskoga vojskovođe njegovim građanima. Među anonimnim autorima ističu se imena slovenskoga polihistora Johanna Weigela Valvasora i hrvatskoga učenjaka Pavla Rittera Vitezovića, a bakrorez Dubice dio je njegovog djela *Zarobljena Bosna ili vladavina i propast Stjepana, posljednjeg bosanskog kralja*. U 18. stoljeću je nastala i prva knjiga o Bosni jednog bosanskog autora. Knjiga *Epitome vetustatum bosnensis provinciae (Pregled starina bosanske provincije)* franjevačkog provincijala Filipa Lastrića, tiskana u Veneciji 1776. godine, predstavlja početak bosansko-hercegovačke historiografije. Najljepši opisi Bosne iz ovog vremena, ipak su djelo stranca, i to čuvenog turskog putopisca Evlije Čelebije, a ulomci njegovih zapisa nalaze se na nekoliko mjesta u monografiji.

Polagano, ali stalno slabljenje turskoga carstva, jačalo je zanimanje europskih zemalja za prilike u njemu. Zbog svog graničnog položaja, Bosna i Hercegovina je u 19. stoljeću postala područje od posebnog interesa zapadnih promatrača. Slike tvrdih gradova rijetkih putnika-namjernika iz ranijih stoljeća, zamjenjuju umjetničke i etnografske studije lica, nošnji i običaja tadašnje Bosne. Svakodnevica najzapadnijeg dijela europske Turske, svojom egzotičnošću i orijentalnošću, priv-

lačila je radoznale putopisce i avanturiste. Pored knjige francuskog konzula Cahumette des Fausses, poznatog iz Andrićeve *Travničke kronike*, u prvoj polovici 19. stoljeća objavljen je i bogato ilustrirani putopis engleskog egiptologa Wilkinsona.

Tek sredinom 19. stoljeća u Bosnu počinju dolaziti slikari, umjetnici, čije radove objavljuju ilustrirani listovi širom Europe. Tvrdim licama naoružanih ljudi mađarskog crtača Kaniza, objavljenim u njemačkom *Illustrierte Zeitung*, suprotstavljeni su prikazi blagog držanja bogato obučениh bosanskih trgovaca i plesačica iz pariškog *Le Tour de Mond*. Njih je naslikao poznati francuski umjetnik Theodore Valério, a različita viđenja lako su nalazila elemente opravdanja u slojevitosti bosanskoj stvarnosti.

Veliki ustanak iz 1875. godine doveo je Bosnu i Hercegovinu u središte europske pozornosti. Najznačajniji europski listovi slali su svoje dopisnike, a crteži i opisi ustanika i njihovih vođa, vojnika i neregularnih jedinica bosanskih begova – bašibozuka, izbjegličkih kolona i logora, svakodnevno su punili stranice te svojevrsne televizije onog vremena. Među umjetnicima-reporterima ističu se Francuz Charles Yriarte, Englez Melton Prior i Nijemac Vinzenz Katzler. Neki od dopisnika neskriveno simpatiziraju ustanike, poput češkog umjetnika Františka Zviøine. Njegove *Hercegovačke žene u borbi*, rađene u historijskom stilu podsjećaju na klasične amazonke. Istor struji pripadaju i djela hrvatskog slikara Ferde Kikereca objavljena u zagrebačkom *Vencu*.

U vrijeme izbijanja ustanka, u Bosni se zatekao i poznati britanski arheolog Artur Evans. Dojmljive opise i crteže isprepletenosti bosanskih tradicija, poput muslimanskog izgleda i običaja vjernika

na katoličkom hodočašću, ostavio je u putopisu *Pješke kroz Bosnu i Hercegovinu tokom ustanka u kolovozu i rujnu 1875. godine*. Knjiga Vjekoslava Klaića, *Bosna, Podatci o zemljopisu i povijesti Bosne i Hercegovine* (1878), uklopila se u trend povećanog zanimanja i objavljivanja knjiga o bosanskoj povijesti na mnogim europskim jezicima.

Nemogućnost turskih vlasti da uvedu red, bila je povod Austro-Ugarskoj Monarhiji da, uz suglasnost europskih sila, 1878. godine okupira Bosnu i Hercegovinu. Posljednje razdoblje strane vladavine Bosnom i Hercegovinom najbolje je dokumentirano, a slike, crteži i grafike iz tog vremena zauzimaju više od polovice monografije. Prelazak Save austrijskih okupacijskih trupa u kolovozu 1878. godine, zarobljavanje vođe pobune protiv novih vladara – Hadži Loje, ulične borbe u Sarajevu i veliki požar koji je poharao sarajevsku Latinsku četvrt, sačuvani su na crtežima dopisnika.

Nakon uvođenja reda, austrougarske vlasti nastojale su u prvi plan istaknuti folklorističke različitosti i skladan suživot bosanskog stanovništva. Pod njihovim pokroviteljstvom, u Bosnu dolaze umjetnici iz cijele Monarhije. Neki od njih stižu onamo već kao oficiri okupacijskih snaga, poput J. J. Kirchnera, čiji su radovi ilustrirali i Klaićevu knjigu. Vedute bosanskih gradića Talijana Varronea, slike narodnih običaja – Poljaka Zygmunta Ajdukiewicza, studije nošnji Austrijanca Fishera, opovrgavaju uobičajeno mišljenje o Bosni kao prostoru vladavine jada i nevolje. Većina umjetnika surađuje s prvim bosanskim listom *Nada*, a nekoliko njih, među kojima je i jedna žena – Slovenka Ivana Kobilica, okupljenih pod

zajedničkim imenom *Sarajevski slikarski klub* objavljuju u Beču mapu s bosanskim motivima. Na početku 20. stoljeća objavljena je i službena monografija *Austro-Ugarska monarhija u riječi i slici. Bosna i Hercegovina*, a 1906. tiskana je i serija poštanskih maraka posvećena Bosni. Iste su godine u Sarajevu izložene odlične grafike hrvatskog slikara i grafičara Tomislava Krizmana. Posljednje stranice, prije atentata koji će Bosnu i Hercegovinu ponovno gurnuti u provaliju rata, ispunjene su radovima odličnog švicarskog ilustratora Maxa Bucherera. U njima su zablistali stari kameni mostovi, trajna inspiracija svih putopisaca i umjetnika čija djela čuvaju zrnca bosanske prošlosti.

Svein Mønnesland, profesor na Institutu za istočnoeuropske i orijentalne studije Univerziteta u Oslu, ovom se knjigom i sam svrstao u dugu tradiciju stranih zapisivača bosanske povijesti. Monografija *1001 dan* svjedočanstvo je multikulturalne Bosne i Hercegovine, kakva je postojala, i kakva bi mogla postojati. Bogata oprema ove iznimne knjige zasluga je slovenskog grafičara Matijaža Vipotnika, a također je sudjelovao i u izboru uvrštenih djela. Svi tekstovi u knjizi napisani su na engleskom i bosanskom jeziku, a osim ulomaka iz djela starih putopisaca, dani su i osnovni podaci o najznačajnijim posjetiteljima Bosne i Hercegovine. Monografija je objavljena za norveškoga nakladnika, Syress Forlag, koji se specijalizirao za izdanja vezana uz prostor bivše Jugoslavije.

Vladimir Janković

SRPSKA STRANA RATA U HRVATSKOJ

Milisav Sekulić (2001.): *Knin je pao u Beogradu*. Bad Vilbel: Nidda Verlag GmbH, 298 str.

Milisav Sekulić bio je časnik Jugoslaven-ske narodne armije (JNA), a nakon raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, neko vrijeme i časnik vojske Republike Srpske Krajine (RSK), paradržave pobunjenih Srba nastale na okupiranim područjima Republike Hrvatske. Još od 1990. godine, na hrvatskom teritoriju započelo je osnivanje Srpskih autonomnih oblasti (SAO), koje su 19. prosinca 1991. u Kninu ujedinjene u novoproglašenu RSK. Postojala je do 1995. godine, kada je najveći dio tog područja oslobođen vojnim akcijama Hrvatske vojske. Jedino su okupirani dijelovi Baranje, istočne Slavonije i Srijema kasnije, mirnim putem, reintegrirani u sastav Hrvatske.

U knjizi Sekulić prikazuje nastanak, strukturu, borbena djelovanja, a konačno i poraze i nestanak SVK. Navodi i pokušava objasniti sve slabosti i nedostatke koji su 1995. godine doveli do poraza SVK i nestanka RSK. U knjizi je samo u najkraćim crtama opisan početak rata i borbena djelovanja u 1991. godini, kada su JNA i pobunjeni Srbi zauzeli znatan dio teritorija Republike Hrvatske.

Sekulić akcentira događaje nakon Sarajevskog sporazuma o prekidu vatre u Hrvatskoj, koji je potpisan 2. siječnja 1992. godine. Tim primirjem dogovoreno je povlačenje JNA iz Hrvatske i raspoređivanje snaga Ujedinjenih naroda (UNPROFOR) na okupiranim područjima RH. Iako je i ovim sporazumom priznato da ta područja pripadaju Hrvatskoj, pobu-

njeni Srbi su smatrali da je RSK samostalna država, koja se neće integrirati u Hrvatsku ni pod kojim uvjetima.

Za razliku od 1991. godine, kada su bolje naoružane snage JNA i pobunjenih Srba osvojile trećinu hrvatskog teritorija, nakon potpisivanja Sarajevskog sporazuma Hrvatska vojska (HV) je u više ograničenih akcija oslobodila dio tih područja. Već 21. lipnja 1992., HV je u iznenadnoj akciji oslobodila područje Miljevaca kod Drniša. U to vrijeme snage UN-a još nisu raspoređene na crti razdvajanja, a JNA se već povukla s tog područja. HV je iskoristio nepažnju srpskih jedinica i oslobodio područje površine 40 kvadratnih kilometara, nakon čega je napad prekinut. Srbi su, prema nekim podacima, izgubili 123 vojnika. HV je 21. siječnja 1993. izvršio napad na srpske položaje u zadarskom zaleđu. Oslobođeno je više sela u neposrednoj blizini Zadra, aerodrom Zemunik, područje nekadašnjeg Masleničkog mosta, kao i hidroelektrana Peruča kod Sinja. Prema Sekulićevim podacima Srbi su imali saznanje o predstojećoj hrvatskoj akciji. Ipak, vjerovalo se da snage UN-a taj napad neće dozvoliti. Osim toga, srpski pokušaj mobilizacije naišao je na brojne probleme zbog katastrofalno lošeg odaziva ljudstva. Tako se 19. siječnja 1993., u srpsku 75. brigadu (Drnišku) od 413 pozvanih vojnika odazvalo samo 13.

Nakon "hrvatske agresije" nastavljene su borbe na području sjeverne Dalmacije, ali Srbi, osim nekih lokalnih uspjeha, nisu

vratili područje koje su u siječnju zauzele hrvatske snage. Upravo suprotno. Srbe su očekivali novi neugodni udarci. Tako su 9. rujna 1993. hrvatske snage izvršile iznenadni žestoki napad na Divoselo kod Gospića. Srbi su opet iznenađeni i naneseni su im znatni gubici. Stanovnici Divosela su još 15. kolovoza 1993. upozoravali SVK da dio Divosela drže "ustaše" i da su preostali stanovnici iscrpljeni, da ih je već poginulo 20 i da obranu tog sela čini samo 30 mještana, od kojih najmlađi ima 15 a najstariji 72 godine. Međutim, jedinice 15. ličkog korpusa SVK i same nisu imale dovoljno svježeg ljudstva kako bi ojačale obranu na tom području.

Srpske poraze Sekulić objašnjava stalnim slabljenjem vojnih snaga pobunjenih Srba. Smatra da su te snage najveću borbenu vrijednost imale 1991. godine, da bi nakon toga sve više slabile i propadale. Tijekom 1991. godine, vojna organizacija pobunjenih Srba u Hrvatskoj oslanjala se uglavnom na strukturu nekadašnje Teritorijalne obrane (TO) i snage milicije. Jasno, Srbi su mogli računati i na podršku jakih snaga JNA. General Veljko Kadijević, savezni sekretar za narodnu obranu, izdao je 1. listopada 1991. naredbu za osnivanje Štaba Teritorijalne obrane SAO Krajine, pa se ovaj datum može uzeti kao dan osnivanja buduće SVK. Srpska TO pokazala je u borbama tijekom 1991. godine znatne slabosti, ali uz pomoć JNA ipak su zauzeta veća područja. Njima su se teško mogle suprotstaviti hrvatske snage, koju su bile tek u početnom razdoblju osnivanja i organiziranja, nedovoljno naoružane i opremljene.

Krajem 1992. godine, srpski TO je preimenovan u SVK, a zonski štabovi TO u korpusa SVK. Ukupno je osnovano šest

korpusa – 7. sjevernodalmatinski, 15. lički, 21. banijski, 39. kordunski, 18. zapadnoslavonski i 11. vukovarski. Dotadašnje brigade i odredi TO preimenovani su u brigade i odrede SVK. Promjene u nazivlju nisu značile i stvarno povećanje kvalitete. "Nova organizacija Srpske vojske Krajine karakterisala se statičnošću i neefikasnošću. Manevrisanje jedinicama sa jednog prostora na drugi, praktično je bilo nemoguće" (str. 40.). Osim toga, geostrateški oblik RSK onemogućavao je njezinu djelotvornu obranu. Razdvojenost područja, izduženost zapadnog dijela po smjeru sjever-jug i mala širina činili su taj prostor teško branjivim. Nakon napada Hrvatske vojske kod Maslenice i Zemunika u siječnju 1993. godine, postojala je namjera da se stvori Jurišna brigada SVK "Vojvoda Vuk", kao "jedinstvena operativna rezerva ofanzivnog karaktera za slamanje agresorskih snaga". Prije svega to nije ostvareno zbog nedostatka ljudstva. Budući da je jurišna brigada trebala biti postrojena od postojećih jedinica, pokreti i premještanje ljudstva i oružja poremetili su djelovanje cjelokupne SVK. Tako i dalje nije bio riješen problem pokretne pričuve koja bi mogla intervenirati u slučaju nove "hrvatske agresije". Sekulić zaključuje da je: "Srpska vojska Krajine (...) i u 1995. godinu – ušla sa neadekvatnom organizacijom i formacijom. Razvučenost snaga i linijski raspored bez rezervi i slobodnih snaga koje bi se mogle upućivati sa jednog prostora na drugi bile su krupne slabosti" (str. 42.).

Puno mjesta u svojoj knjizi Sekulić posvećuje problemu popune SVK ljudstvom, kao i svim slabostima i problemima koji su karakterizirale pripadnike SVK. Prema podacima od 13. veljače 1993., SVK je imala 71.409 ljudi. Od toga su

3.291 bili časnici, 3.424 dočasnici, 60.496 vojni obveznici i 4.198 dobrovoljci (str. 69.). Sekulić navodi da će ovaj broj u kasnijem razdoblju biti u stalnom opadanju. Tako je u kolovozu 1995. godine, u zapadnom dijelu RSK bilo samo 27.000 srpskih vojnika. Temeljito i opširno Sekulić navodi uzroke, tijekom i krajnje katastrofalne posljedice slabljenja ljudskog čimbenika SVK. Znatno dio mladih, vojno sposobnih osoba iz RSK otišao je nakon 1991. u SR Jugoslaviju ili u druge europske ili prekontinentalne zemlje. Tako je već početkom 1993. godine više od 60% pripadnika 7. sjevernodalmatinskog korpusa SVK bilo starije od 40 godina. Nedostajalo je i zapovjednika. Iako je Vojska Jugoslavije slala u RSK svoje časnike, podrijetlom s tog područja, odlazak u SVK bio je kod jugoslavenskih časnika uglavnom nepopularan i takav zadatak su najčešće pokušavali izbjeći. Iako je za potrebe SVK školovan dio ljudi u školi pričuvnih časnika Vojske Republike Srpske (VRS) u Banja Luci, to nije bilo dovoljno. Zato su komandiri odjeljenja i vodova često bili obični vojnici bez potrebne osposobljenosti: "Zato oni praktično i ne komanduju, već se dogovaraju sa vojnicima i mole ih da izvrše zadatak" (str. 151.). "Ne mali broj vojnika i starešina, pod raznim izgovorima, odbijao je učešće u borbenoj obuci. Najčešći razlog je tvrdnja da nema potrebe za obukom, jer oni to znaju. To se tobože dokazuje time što već dugo učestvuju u ratu (...) Stvarala se takva atmosfera da je malo koji starešina imao hrabrost da od vojnika zahteva obuku" (str. 153.).

S vremenom su teški uvjeti života, stalno stanje "ni rata ni mira", opća besperspektivnost i drugi čimbenici opasno nagrizli ljudstvo SVK. Sve su češći bili najrazličitiji oblici nediscipline, neposlušnosti

i samovolje. Problem prekomjernog konzumiranja alkohola bio je sve prisutniji. U vezi s tim bili su česti slučajevi samoranjanja i kršenja discipline. Vojnici su bili prepušteni sami sebi; dugotrajan boravak na položajima bez mogućnosti zamjene izuzetno je loše djelovao na njihovo raspoloženje. Sve to stvaralo je u redovima SVK atmosferu potpunog zamora i nezainteresiranosti. Srpski vojnici odbijali su služiti u jedinicama izvan svog najbližeg zavičaja, a veliki broj ih je umjesto u vojsku odlazio u radnu službu. S vremenom, velikog je maha uzelo krijumčarenje robe na područje zapadne Bosne, koja je sa svih strana bila opkoljena područjem pod srpskom kontrolom. Mnogi srpski vojnici i zapovjednici bavili su se unosnim krijumčarenjem, iako su tako išli na ruku 5. korpusu Armije Bosne i Hercegovine, koji je držao opkoljeno područje Bihaća i kojemu je krijumčarena roba pomagala da izdrži srpsku blokadu.

U pojedinim razdobljima u SVK se borio i znatan broj dobrovoljaca iz Srbije, ali i iz drugih zemalja (Rusi, Bugari, Makedonci, Rumunji, Grci). Nakon "hrvatske agresije" u zatarskom zaleđu početkom 1993., u RSK je došlo čak oko 4.300 dobrovoljaca. Među njima posebno se isticala Srpska dobrovoljačka garda Željka Ražnjatovića Arkana, koja se predstavljala kao "specijalna jedinica SVK". Sekulićeva ocjena arkanovaca je negativna. Oni su djelovali potpuno samostalno, ne pokoravajući se naredbama Glavnog štaba SVK. Arkanovi ljudi su pljačkali i napadali srpske civile, dok je njihov učinak u borbama protiv HV-a bio slab. Konačno su napustili RSK ne vrativši znatne količine oružja i opreme koju im je dodijelio SVK prilikom dolaska u sjevernu Dalmaciju. Puno pozitivnije Sekulić ocjenjuje

djelovanje tajanstvenog kapetana Dragana. Pod tim imenom djelovao je Daniel Sneden, Beograđanin, koji je emigrirao u Australiju i postao časnik australske vojske. Smatralo se da on djeluje po izravnim naredbama Službe državne sigurnosti Srbije. U selu Bruška kod Knina osnovao je središte "Alfa", u kojem je uspješno organizirao izobrazbu i razne tečajeve za pripadnike SVK.

Nakon poraza i gubitka dijela teritorija u 1993. godini, slabosti SVK postale su očite te se sa sve manje optimizma moglo gledati na budući razvoj događaja. Prema Sekulićevom mišljenju, tijekom 1994. godine nije učinjeno ništa da se poveća borbena sposobnost SVK. Potpisano je novo primirje s hrvatskom stranom, a snage SVK su uglavnom korištene u borbama na bihaćkom području. Krajem 1994. godine, osnovana je borbena skupina "Pauk" u čiji sastav su ušle jedinice SVK, VRS, jedinice tzv. Autonomne pokrajine Zapadna Bosna Fikreta Abdića i posebne postrojbe MUP-a Republike Srbije. Ova borbena skupina bila je izravno podređena Glavnom štabu Vojske Jugoslavije, odnosno Službi državne sigurnosti Srbije. Njen zadatak bio je da ovlada područjem zapadne Bosne i uništi 5. korpus Armije BiH. Nakon toga bi u zapadnoj Bosni bila proglašena autonomna jedinica pod vlašću Fikreta Abdića, koji je prethodno došao u sukob s vladom u Sarajevu te se pokušao nametnuti kao samostalni politički čimbenik u zapadnoj Bosni. Tako bi srpska strana onemogućila da Hrvatska ili vlada u Sarajevu ostvare svoj utjecaj na tom području. Istovremeno bi nestalo područje koje je prostorno razdvajalo RSK od područja pod kontrolom bosanskih Srba i bili bi stvoreni uvjeti za završetak rata koji bi za Srbe imao povoljan ishod.

Hrvatska vlada je tijekom 1994. godine započela pregovore s RSK o mirnom rješenju krize te je otvoren i dio autoputa Zagreb-Beograd koji je prolazio kroz područje zapadne Slavonije pod srpskim nadzorom. Ipak, bilo je očito da pobunjeni Srbi odbijaju reintegraciju u sastav Hrvatske, a i Hrvatska se spremala za vojnu akciju. Početkom svibnja 1995. godine incidenti na autoputu u zapadnoj Slavoniji bili su hrvatskoj strani povod za oslobađanje tog područja. Iako je srpsku zapadnu Slavoniju branio 18. korpus SVK, zapravo se radilo o snagama u jačini jedne ojačane brigade. To područje bilo je Savom odvojeno od Republike Srpske, a kod Jasenovca tek uskim pojasom povezano s ostatkom RSK. Zato ga je bilo izuzetno teško braniti od brojčano superiornijih i dobro pripremljenih snaga hrvatske vojske i policije. Srpske snage su jedan dan pružale otpor, ali je ubrzo došlo do bijega srpske vojske i civila u Bosnu, dok je na području Pakraca dio opkoljen i zarobljen. Srpski poraz u zapadnoj Slavoniji imao je više uzroka. To je područje bilo teško obraniti, ali su brzim porazu pridonijele i brojne unutarnje slabosti SVK – nedostatak ljudstva, nesposobnost zapovjednika, slaba organizacija, a osim toga, SVK nije mogla računati ni na kakvu pomoć Vojske Jugoslavije ili bosanskih Srba.

Nakon pada zapadne Slavonije, za novog načelnika Glavnog štaba SVK postavljen je general Mile Mrkšić, koji je dobio zadatak da pripremi SVK za predstojeću "radikalnu agresiju" Hrvatske vojske na (zapadni dio) RSK. Mrkšić je marljivo krenuo na ostvarenje tog zadatka. Osnovan je Korpus specijalnih jedinica koji je trebao predstavljati pokretnu pričuvu kako bi u slučaju "hrvatske agresije" mogla intervenirati na bilo

kojem dijelu bojišnice. Sekulić smatra da je u kratko vrijeme Mrkšić postigao više na osposobljavanju SVK, nego što je učinjeno u tri godine prije toga. Ipak, RSK je trebala i potporu vanjskih čimbenika. VRS je morao zaustaviti prodor hrvatskih snaga na području Dinare, koji je trajao još od kraja 1994. godine kada je Hrvatsko vijeće obrane oslobodilo Kupres. Jugoslavija je trebala diplomatskim putem učiniti sve da se "hrvatska agresija" odgodi barem do listopada 1995. godine kako bi bile izvršene sve pripreme za djelotvornu vojnu obranu RSK.

Ipak, u srpnju 1995., znatne snage SVK opet su angažirane za nove napade na Bihać, umjesto da ih se iskoristi za zaustavljanje hrvatskih snaga koje su se, zauzevši Bosansko Grahovo i Glamoč, našle nadomak Knina, "glavnog grada RSK". Sekulić ovu stratešku pogrešku objašnjava i "teorijom zavere". Smatra da su RSK bili već otpisali, kako Slobodana Miloševića, tako i bosanski Srbi, koji nisu učinili ništa da zaustave hrvatsko napredovanje na Dinari. U "teoriju zavere" Sekulić uključuje i "tajanstveni" odlazak generala Mrkšića u Beograd krajem srpnja, kada mu je, tako očigledno, misli Sekulić, rečeno da se Krajina neće braniti. Zbog istih razloga Mrkšić je nakon početka OLUJE zabranio da se za odmazdu raketiraju hrvatski gradovi, za razliku od svibnja 1995. godine kada je kao osvetu za oslobađanje zapadne Slavonije raketiran Zagreb.

Hrvatski napad na Krajinu započeo je 4. kolovoza 1995. Sekulić opisuje djelovanje jedinica SVK tijekom OLUJE prateći njihovo djelovanje po korpusima i brigadama. Pri tome se služi izjavama koje su zapovjednici tih jedinica dali nakon pada Krajine po povratku u Beograd. Djelovanje srpskih jedinica i časnika Sekulić

uglavnom ocjenjuje slabim, pa i kukačkim i izdajničkim. Tijekom prvog dana OLUJE pružan je otpor, ali je nakon ulaska hrvatskih snaga u Knin, sve više slabio. Jedinice SVK su se dijelom raspale, a njihovi su se pripadnici, zajedno s civilima, povukli u Republiku Srpsku. To se prvo dogodilo na području sjeverne Dalmacije i Like. Na području Banije i Korduna otpor je pružan nešto dulje, ali su se i s tog područja snage SVK povukle u Bosnu, dok je dio opkoljen i prisiljen na predaju. Tako je SVK prestala postojati, a oružje i oprema koje je izvučeno preuzela je VRS ili Vojske Jugoslavije. Sekulić smatra da se SVK u najboljem slučaju mogla braniti pet do sedam dana, pod uvjetom da civili nisu bili evakuirani i da se prihvati da će Hrvatska vojska probiti srpsku crtu i izvršiti opkoljavanje i međusobno rasijecanje dijelova SVK, što bi bilo prihvatljivo ako bi u međuvremenu intervenirala Vojska Jugoslavije i natjerala Hrvatsku na povlačenje.

Nakon OLUJE još je jedino nastavio djelovati 11. vukovarski korpus. Iako je bio u sastavu SVK, on je već od 1993. počeo odbijati neke naredbe koje su stizale iz Knina. U rujnu 1993., nakon hrvatskog napada na Divoselo, 11. korpus odbio je, za odmazdu, otvoriti paljbu po ciljevima neprijatelja. Također nije izvršio nikakve akcije kao odgovor na hrvatski napad na okupirano područje zapadne Slavonije u svibnju 1995. Očigledno, ovaj je korpus bio pod znatnim utjecajem Beograda, koji u tom razdoblju više nije želio eskalirati sukob s Hrvatskom. U sklopu mirne reintegracije Podunavlja u sastav Hrvatske ovaj korpus bit će raspušten, a naoružanje povučeno u Jugoslaviju.

S obzirom na kasnije optužbe da je Hrvatska vojska tijekom OLUJE izvršila "etničko čišćenje" okupiranih područja, tre-

ba naglasiti da Sekulić na više mjesta navodi kako su upravo vlasti RSK donijele odluku o evakuaciji srpskog stanovništva s tog područja. Zapravo, već nakon pada zapadne Slavonije u Krajini je nastala kaotična i panična atmosfera u kojoj se samo čekao početak hrvatskog napada da bi se izvršila evakuacija stanovništva. Sekulić smatra da je evakuacija izvršena kako bi humanitarna katastrofa prisilila Jugoslaviju da svojom vojskom intervenira i zaustavi "hrvatsku agresiju". Predsjednik RSK, Milan Martić, "pomišljao je, naivno, da će to navesti režim u Beogradu i međunarodni faktor da se umešaju u sukob, kako bi sprečili totalno iseljavanje stanovništva" (str. 265.).

Sekulićeva knjiga vrlo je zanimljiva za proučavanje Domovinskog rata; donosi velik broj podataka o vojnoj organizaciji pobunjenih hrvatskih Srba, ali i o ukupnom političkom i društvenom stanju u RSK.

Sekulić relativno malo prostora posvećuje hrvatskoj strani i uglavnom se ne bavi analizom hrvatskih vojnih i političkih djelovanja i odluka. Ipak, on smatra da je na strateškoj razini hrvatska politika bila dobra. Hrvatska nije imala snaga da 1992., 1993. ili 1994. godine izvrši "radikalnu agresiju" na RSK. Umjesto toga ona je radila na "dugoročnoj i prioritetnoj izgradnji svojih oružanih snaga". Osim toga, različitim hrvatskim diplomatskim akcijama i pregovorima sa Slobodanom Miloševićem i bosanskim Srbima osigurano je da se Jugoslavija i Republika Srpska neće miješati kada Hrvatska odluči vojno napasti Krajinu. Dio Sekulićevih ocjena svakako treba uzeti sa zadržkom, ali je njegovo mišljenje ipak zanimljivo ako se uzme u obzir da danas u Hrvatskoj ima sve više ocjena da je politika predsjednika Tuđmana bila (potpuno) pogre-

šna i da se rat mogao završiti puno prije, krajem 1991. godine ili početkom 1992. godine, da nije bilo Tuđmanove politike pregovaranja, oklijevanja i ustupaka Miloševiću. Sekulić tvrdi potpuno suprotno – Hrvatska 1992. godine nije imala vojsku kojom bi porazila Srbe u Krajini, ali je s vremenom tu vojsku stvorila, dok su Srbi sve više slabili. Ovime se otvara rasprava koja će, bez sumnje, još dugo vremena biti tema povijesnih razmatranja, iako se danas dobrim dijelom nalazi u sferi hrvatske dnevne politike.

Sekulić također smatra da je Hrvatska imala gotovo neograničenu potporu međunarodne zajednice u obračunu s pobunjenim Srbima. Štoviše, "novi svetski poredak" namjeravao je i još uvijek namjerava uništiti cjelokupno srpstvo. Smatram da ova Sekulićeva ocjena nije točna. Njoj bi se mogla suprotstaviti potpuno suprotna, a opet tako slična ocjena da je međunarodna zajednica činila sve što je mogla da spriječi Hrvatsku da ostvari svoju samostalnost i teritorijalnu cjelovitost. Prava istina po svoj se prilici nalazi negdje između. Ipak, činjenica jest da je vodstvo pobunjenih Srba moglo ostvariti barem široku autonomiju u sklopu Hrvatske. Ali ono je inzistiralo na potpuno samostalnoj Krajini, pa je igrajući na sve ili ništa doživjelo potpuni i katastrofalni poraz. To dobro pokazuje svu političku bijedu, nesposobnost i nemogućnost sagledavanja stanja, što je očito bilo prisutno kod najvećeg dijela vojnog i političkog vodstva pobunjenih hrvatskih Srba.

Sekulić daje i povijesnu pozadinu događaja, kojom pokušava objasniti uzroke rata od 1990. do 1995. godine. Njegova povijesna analiza je krajnje pojednostavljena i sasvim jednostrana. Za stradanja Srba kroz povijest krivi, naravno

osim "ustaša", poznatu listu neprijatelja srpstva od Austro-Ugarske preko Vatikana do Hitlerove Njemačke. Sekulić žali što Srbija 1918. godine, na kraju Prvoga svjetskog rata, nije iskoristila povijesnu priliku i pripojila sve "srpske krajeve", a nakon toga prepustila okrnjenoj Hrvatskoj da sama odluči o svojoj budućnosti.

Sekulić je izuzetno kritičan prema srpskim vojnim i političkim vođama i opširno opisuje sve njihove greške, zablude i slabosti. Ali on nije u stanju pojmiti odgovornost samih Srba za svoju sudbinu i svoje poraze. Nesumnjivo je bijeg srpskog stanovništva iz Krajine u kolovozu 1995. godine ogromna tragedija tih ljudi, ali Sekulić se nigdje neće zapitati koja je odgovornost samih Srba u Hrvatskoj za to što im se dogodilo. Sekulić nigdje ne spominje događaje iz 1991. godine kada je veliki broj tih Srba sudjelovao u ubijanju i protjerivanju iz domova svojih dojučerašnjih susjeda Hrvata. Pobunjeni Srbi su se uključili u nemilosrdnu agresiju na Hrvatsku, ispaljujući svakodnevno tisuće granata na hrvatske gradove. Nakon što 1991. godine nisu uspjeli poraziti Hrvatsku, vrijeme je radilo protiv njih, i na kraju ih suočilo s potpunim porazom. Slična je i Sekulićeva kritika Slobodana Miloševića. Autor knjige ga smatra glavnim krivcem za pad Krajine, budući da je on podigao Srbe u Hrvatskoj na pobunu, ali uz obećanje da će ih od Hrvatske štititi Vojska Jugoslavije, što se na kraju nije ostvarilo. "Oficijelna vlast Srbije digla je Srbe preko Drine na oružje, a kad se uverila da to nema perspektivu digla je ruke i od takve politike i od Srba preko Drine" (str. 284.). Očigledno, za Sekulića Miloševićeva politika nije bila "loša" zato što je pozvao Srbe u Hrvatskoj i BiH na osvajački rat,

nego samo zato što nije bila spremna do kraja braniti rezultate ostvarene u tom ratu.

Sekulić optužuje Beograd da je Krajinu prepustio njezinoj sudbini, ali ipak i sam navodi da je Jugoslavija na razne načine pomagala RSK. Časnici Vojske Jugoslavije služili su u SVK, a sve do 1994. godine izobrazba novaka SVK vršila se u SR Jugoslaviji. Bilo bi zanimljivo znati, ali Sekulić te podatke na žalost ne navodi, koliko je novca, naoružanja, streljiva i druge vojne opreme u razdoblju 1991.-1995. iz Jugoslavije poslano VSK. Sekulić je nesumljivo u pravu kada optužuje Miloševića, kojemu je zbog gospodarskih sankcija i iz drugih razloga briga za Krajinu predstavljala sve veći teret. Sekulić navodi podatke o izravnoj umješanosti Srbije u pokušaj ovladavanja zapadnom Bosnom krajem 1994. godine, što jasno pokazuje da je Srbija sve do kraja bila upletena u najvažnija borbena djelovanja na području BiH i Hrvatske. Ipak, Knin je prije svega pao upravo zbog autodestruktivne politike pobunjenih hrvatskih Srba.

U svakom slučaju *Knin je pao u Beogradu* je izuzetno zanimljiva knjiga koja donosi obilje novih podataka. Očigledno su autoru na raspolaganju stajali brojni dokumenti nekadašnje SVK i zato je nezaobilazna za svakoga tko želi proučavati hrvatski Domovinski rat. Ipak, Sekulićevi zaključci puno više govore o još uvijek duboko ukorijenjenom velikosrpskom mentalitetu koji vlada "tamo daleko", nego što ih se može uzeti kao rezultate kritičkog znanstvenog istraživanja.

Nikica Barić